

Jelena Brkić Šmigoc, Mirela Mujagić, Srđan Šušnica,
Indira Haračić-Nović, Aner Zuković

Atlantska
inicijativa

**RAD S POJEDINCIMA I
PORODICAMA KOJE SU U
RIZIKU OD RADIKALIZACIJE
ILI SU RADIKALIZIRANE
PRIRUČNIK ZA STRUČNJAKE**

Sarajevo, 2019.

Urednici/ce: Vlado Azinović i Majda Halilović

Autori/ce: Jelena Brkić Šmigoc, Mirela Mujagić, Srđan Šušnica, Indira Haračić-Nović, Aner Zuković

Sadržaju su doprinijeli:

Advan Čatić, Ministarstvo odbrane BiH, KOid Centar za profesionalni razvoj Travnik

Emira Kohnić, Kazneno-popravni zavod poluotvorenog tipa Orašje

Fazila Klisura, Ministarstvo odbrane BiH, Centar za bazičnu obuku Pazarić

Hajrija Ibrišagić, Dom zdravlja Kantona Sarajevo, Centar za mentalno zdravlje

Halima Hadžikapetanović, Dom zdravlja Zenica, Centar za mentalno zdravlje

Lejla Glinac, Dom zdravlja Tuzla, Centar za mentalno zdravlje

Mirela Hadžić, Dom zdravlja Kantona Sarajevo, Centar za mentalno zdravlje

Mirjana Musić, Nevladina organizacija Žene ženama

Nedim Osmanović, Dom zdravlja Tuzla, Centar za mentalno zdravlje

Šejla Bećirović-Čehajić, Centar za socijalni rad Zenica

Tajana Šaković, Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova

Tajib Babić, Dom zdravlja Zenica, Centar za mentalno zdravlje

Tanja Tankosić, Sud Bosne i Hercegovine

Elma Avdić, Medresa Visoko

Recenzenti:

prof. dr. Edina Bećirević

mr. Mirnes Kovač

Lektura: Zinaida Lakić

Izdavač: Atlantska Inicijativa

Prelom i dizajn: Nađa Čengić

Zahvalnica: Atlantska inicijativa zahvaljuje Ambasadi Norveške u Bosni i Hercegovini na finansijskoj podršci projektu, što uključuje i izradu ove publikacije.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

323.28:159.9(035)

316.62/.64(035)

RAD s pojedincima i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirane [Elektronski izvor] :
priručnik za stručnjake / [autori/ce Jelena Brkić Šmigoc ... [et al.]. - El. knjiga. - Sarajevo : Atlantska inicijativa, 2019

Način pristupa (URL): https://atlantskainicijativa.org/wp-content/uploads/Nova_2305_web_mala1-compressed.pdf. -
Nasl. sa nasl. ekrana. - Opis izvora dana 24. 5. 2019.

ISBN 978-9926-465-05-6

1. Brkić Šmigoc, Jelena

COBISS.BH-ID 27521798

RAD S POJEDINCIMA I PORODICAMA KOJE SU U RIZIKU OD RADIKALIZACIJE ILI SU RADIKALIZIRANE PRIRUČNIK ZA STRUČNJAKE

Sarajevo, 2019.

BIOGRAFIJE UREDNIKA/ICA I AUTORA/ICA:

VLADO AZINOVIĆ

Redovni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu i suosnivač Atlantske inicijative.

JELENA BRKIĆ ŠMIGOC

Docent na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, u svojoj znanstvenoj i stručnoj djelatnosti usmjerena je na razumijevanje djelovanja pojedinca sa svojim identitetskim specifičnostima u socijalnom i političkom kontekstu. Pored toga, istraživanjem nasilja nad djecom usmjerena je na razumijevanje čimbenika koji doprinose pojavi nasilja nad djecom i održavaju ga.

MAJDA HALILOVIĆ

Voditeljica odjela za istraživanja u Atlantskoj inicijativi s fokusom na istraživačke i programske oblasti nasilja nad ženama, društvene isključenosti i rodni predrasuda.

MIRELA MUJAGIĆ

Psihologinja u Kantonalnom sudu u Bihaću i ovlaštena sudska vještakinja iz oblasti psihologije. Konsultantica je međunarodnih organizacija na projektima prevencije nasilja nad ženama i na projektima prevencije nasilnog ekstremizma u Bosni i Hercegovini.

SRĐAN ŠUŠNICA

Diplomirani pravnik i magistar kulturnih studija iz Banje Luke. Publicističkim i društveno angažiranim radom se bavi od 2011. godine u bh. i regionalnim naučnim i stručnim časopisima i medijima.

INDIRA HARAČIĆ-NOVIĆ

Klinička psihologinja i specijalistica za psihoterapijski rad sa žrtvama nasilja i traume.

ANER ZUKOVIĆ

Istraživač u Atlantskoj inicijativi na projektima rodne ravnopravnosti, radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

POJMOVNIK

DERADIKALIZACIJA

Proces odbacivanja ekstremističkog pogleda na svijet, uz spoznaju da je neprihvatljivo koristiti nasilje da bi se ostvarile društvene promjene.

DŽEMAT

Arapska riječ za “okupljanje”, označava kongregaciju ili mjesto okupljanja muslimana.

DŽIHAD

Vjerska dužnost muslimana koja podrazumijeva “borbu na božijem putu”; često se u upotrebi neispravno ograničava tako da se odnosi samo na “sveti rat” protiv nevjernika.

EKSTREMAN

Pod pojmom ekstreman najčešće se podrazumijeva nešto što odudara od uobičajenih normi. Odlazak u krajnost, tipično – u ideološko zastranjivanje. Osobe ili grupe mogu imati radikalne ili ekstremne stavove i mišljenja a ne biti nasilni, niti prijetnja sigurnosti.

KONTRARADIKALIZACIJA

Paket socijalnih, društvenih, političkih, pravnih, obrazovnih i ekonomskih programa posebno osmišljenih da odvrte nezadovoljne (možda već i radikalizirane) pojedince od priklanjanja terorizmu.

OTPORNOST

Čimbenici, ideje, institucije, pitanja, trendovi ili vrijednosti koje pojedincima i zajednicama omogućuju da se odupru ili spriječe nasilje.

PULL FAKTORI

Faktori lične prirode i ukazuju na pozitivne karakteristike i pogodnosti koje za neke osobe pruža članstvo u ekstremističkoj organizaciji koja privlači ranjive pojedince da se pridruže.

PUSH ILI STRUKTURALNI FAKTORI

Predstavljaju negativna društvena, kulturna i politička obilježja određenog društvenog okruženja koja pomažu u „guranju“ ranjivih pojedinaca u smjeru radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

RADIKALIZACIJA

Proces prihvatanja mišljenja, stavova, ideja i vjerovanja koje opravdavaju ili odobravaju upotrebu nasilja. Radikalizacija koja vodi nasilju predstavlja odluku da se odustane od političkih procesa ili nenasilnih metoda u ostvarivanju promjena u korist ostvarivanja promjena nasilnim putem.

STRANI TERORISTIČKI BORCI (FTF)

Prema Ujedinjenim nacijama: „Osobe koje otputuju u državu koja nije njihova država prebivališta ili državljanstva radi činjenja, planiranja, pripreme ili učešća u terorističkim djelima, ili držanja ili pohađanja terorističke obuke, između ostalog u vezi s oružanim sukobom.“

SELEFIZAM/VEHABIZAM

Sljedbenici ovog pokreta u javnosti se obično nazivaju selefijama ili vehabijama, ali to je širok i često zbunjujući naziv. On se odnosi kako na one koji kao “novotarije” odbacuju skoro sve što je u razvoju islama uslijedilo nakon prvih triju generacija muslimana, tako i one koji slijede ideje Muslimanske braće ili nadahnuće

nalaze u prakticiranju vjere kakvo postoji u Saudijskoj Arabiji. Islamski teolozi danas sugeriraju da bi prikladniji termin, povijesno i teološki, bio haridžije ili novoharidžije, a koji se odnosi na treću veliku grupaciju u islamu, uz sunite i šiite.

TERORIZAM

Namjerna upotreba, ili prijetnja upotrebom, nasilja protiv civilnog (neborbenog) stanovništva i imovine, s namjerom da se ostvare politički ciljevi. Po svojoj suštini, terorizam u miru je ekvivalent zločinu protiv civila u ratu.

UMMET

Globalna muslimanska zajednica.

SADRŽAJ

BIOGRAFIJE	4
POJMOVNIK	6
UVOD	12

I DEFINIRANJE KLJUČNIH POJMOVA	17
1.1. Šta predstavlja radikalizacija i radikalizacija koja vodi nasilju	17
1.2. Najčešće korišteni modeli radikalizacije	18
1.3. Deradikalizacija i kontraradikalizacija (suprotstavljanje radikalizaciji)	22
1.4. Vrste radikalnih grupa	23

II POKAZATELJI RADIKALIZACIJE	25
2.1. Kognitivni pokazatelji	30
2.1.1. Sugestivni kognitivni pokazatelji	32
2.1.2. Upozoravajući kognitivni znakovi (<i>red flag</i>)	34
2.2. Bihevioralni pokazatelji	36
2.2.1. Sugestivni bihevioralni pokazatelji	36
2.2.2. Upozoravajući bihevioralni pokazatelji (<i>red flag indicators</i>)	38
2.2.3. Visokorizični znakovi	41
2.3. Pregled vidljivih pokazatelja	44

III RADIKALIZACIJA – IZ UGLA KLINIČKE PSIHOLOGIJE	47
3.1. Šta nas čini ranjivim?	47

3.2. Frustrirani čovjek	51
3.3. Harizmatični lideri i mentori – majstori za slabe tačke i nezadovoljene potrebe	55
3.4. Radikalizacija: Procesi u malim grupama	59
3.5. Poziv na razmišljanje	61

IV RAD S RADIKALIZIRANIM OSOBAMA I ONIM U RIZIKU OD RADIKALIZACIJE, KAO I S NJIHOVIM PORODICAMA	65
4.1. Poželjne karakteristike i vještine praktičara u radu s osobama i porodicama u riziku od radikalizacije	66
4.2. Rad s pojedincem	67
4.2.1. Rad s osobama koje su u minimalnom ili malom riziku od radikalizacije	67
4.2.2. Rad s osobama koje su u visokom riziku od radikalizacije ili koje su već radikalizirane	69
4.2.3. Od lične promjene ka pozitivnim socijalnim utjecajima: IAHV model	71
4.3. Rad s porodicom radikaliziranih osoba i osoba u riziku od radikalizacije	73
4.3.1. Značaj ostvarivanja kontakta s porodicom	74
4.3.2. Procjena rizika i potreba	74
4.3.3. Prijedlozi za intervencije	75
4.3.4. Porodice koje su povratnici sa stranih ratišta	77
4.3.5. U slučaju nasilja u porodici	77
4.3.6. Praćenje porodice nakon intervencije	79
4.3.7. Ako porodica ne želi saradivati	80

V ZAKLJUČAK	83
--------------------	-----------

UVOD

Atlantska inicijativa se od 2009. aktivno bavi istraživanjima, obukama te informiranjem stručne i šire javnosti o različitim sigurnosnim izazovima u Bosni i Hercegovini, uključujući izazove koje nose ekstremizam i radikalizacija. U cilju izgradnje znanja i jačanja preventivnih kapaciteta Atlantska inicijativa je projektom Smanjenje rizika i rehabilitacija – prevencija radikalizacije, koji podržava Norveška ambasada u Sarajevu, u 2018. godini pokrenula rad sa panelom stručnjaka koji rade u oblasti psihologije i psihoterapije, socijalnog rada, rehabilitacije u zatvorima te sigurnosti radi razmatranja na koji način djelovati u kontaktu i radu s radikaliziranim porodicama i pojedincima, ili onima koji su u riziku od radikalizacije.

U Evropi su praktičari s prve linije (profesionalci iz javnog sektora) identificirani kao ključna grupa koja može doprinijeti identificiranju pokazatelja radikalizacije i

prevenciji rizika. Svoje djelovanje zasnivaju prvenstveno na međunarodnim konvencijama o ljudskim pravima, zatim relevantnim strategijama, zakonskoj regulativi države (pogotovo krivičnim zakonima) te etičkim kodeksima. Međutim, kako dosadašnja iskustva ukazuju, zaposlenici u javnom sektoru (*frontline practitioners*) u Bosni i Hercegovini nemaju uvijek potrebna znanja o ovom fenomenu koja bi im omogućila adekvatnu procjenu razine individualne osjetljivosti niti mogućnost da prikupе dodatne informacije (osim ponašanja i izgleda) da podrže svoju procjenu o kompleksnosti slučaja i njegovim glavnim uzrocima.^{1,2} Shodno tome, podizanje svijesti, znanja i vještina ključno je prije nego što se implementira sistematski pristup praćenju i analizi rizika i preventivnim programima.

Stručnjaci na panelu su iz vlastitog profesionalnog iskustva ponudili odgovore na pitanja poput: Kako pristupiti prevenciji

radikalizacije, nasilnog i nenasilnog ekstremizma? Koje ciljne grupe su najizloženije radikalizaciji i kako ih klasificirati? Koji su znakovi/pokazatelji prepoznavanja procesa radikalizacije u domaćem i različitim profesionalnim kontekstima? Koje su prepreke da se nakon prepoznavanja adekvatno reagira u našem lokalnom ili profesionalnom kontekstu? Šta su prepreke da se dođe do osoba u riziku, naprimjer žena koje trpe nasilje, navijača, radikaliziranih mladih, pripadnika paradžemata ili njihovih porodica? Koja znanja i mehanizmi su potrebni za uspješnu prevenciju i intervenciju? Kakva je podrška sistema?

Osim toga, kroz rad, učesnici su istakli neke od glavnih problema s kojima se susreću u ostvarivanju kontakta i radu s osobama koje su radikalizirane ili su u vrlo visokom riziku od radikalizacije, a to su:

- Štura znanja o ranim znakovima radi-

kalizacije, o pravilnom pristupanju ako pojedincu tako i njihovim porodicama/zajednici, te o učinkovitim intervencijama;

- U radu se pristupa *post festum* – javni servisi poput centara za socijalni rad ili centara za mentalno zdravlje često postupaju tek po prijavama (kada nastane neki problem, npr. s djetetom u školi ili u slučajevima nasilja u porodici), ali ne idu ususret tim zajednicama i osobama s preventivnim intervencijama i uključivanjem pojedinaca i grupa u zajednicu;

Kada profesionalci i prepoznaju neke od znakova, kao što je naprimjer isključiv stav i zabrana roditelja da žensko dijete pohađa nastavu fizičkog odgoja iako je obavezna, ne znaju kako djelovati te u kojoj mjeri ih druge institucije sistema prate u realizaciji aktivnosti koje trebaju poduzeti.

Tokom svoga rada panel se susreo s nizom

1 Radicalisation Awareness Network (2016). *RAN Collection. Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism. Approaches and Practices.*

2 Dzhekova, R., Mancheva, M., Stoyanova, N. & Anagnostou, D. (2017). *Monitoring Radicalisation: A framework for risk indicators.* Centar for the study of democracy.

izazova i dilema, ali u konačnici, i nakon dugotrajnih konsultacija, te kombinacije profesionalnog iskustva i međunarodnih znanja, panel je razvio ovaj priručnik čiji je cilj osnažiti stručnjake u radu s radikaliziranim porodicama i pojedincima ili onima koji su u riziku od radikalizacije kako bi mogli djelovati ka ciljevima prevencije i deradikalizacije. Panel je prepoznao niz dilema s kojima se susreće stručna zajednica u pružanju različitih oblika socijalne ili psihološke podrške osobama čiji stil života, narativi i odnos prema društvu značajno odudaraju od općeprihvaćenih demokratskih normi te principa poštivanja individualnih prava, a naročito prava žena. Istovremeno, na osnovu brojnih saznanja, panel je pošao od pretpostavke da stručnjaci u javnom sektoru u Bosni i Hercegovini do sada nisu educirani o ovim temama kako u svom stručnom obrazovanju tako ni tokom profesionalnih edukacija. Upravo zbog

toga ovaj priručnik polazi od osnova kad je riječ o radikalizaciji, ali se dotiče i dubljeg razumijevanja ove problematike. Svi stručnjaci koji su učestvovali u razvijanju priručnika se u nekom obimu u svom radu bave ili psihoterapijom ili psihosocijalnim savjetovanjem. Priručnik se u velikoj mjeri oslanja na teorije i iskustva psihologije, psihoterapije i socijalne psihologije, koja u kombinaciji s iskustvima stručnjaka iz oblasti sigurnosti daje multidisciplinarni okvir za razumijevanje radikalizacije i rizika od radikalizacije. I na kraju, ovaj priručnik ima svrhu i podizanje svijesti šireg kruga stručnjaka (osobe zadužene za provođenje zakona, političari, akademska zajednica, nastavnici) o kompleksnosti ovog fenomena.

Priručnik u prva dva poglavlja daje pregled problema radikalizacije, razjašnjava dileme oko definicija i razumijevanja pojmova, pojašnjava faktore ranjivosti i otpornosti,

daje pregled pokazatelja radikalizacije, te upozoravajućih i visokorizičnih znakova. Priručnik u poglavlju tri teoretsko i istraživačko znanje prenosi u praktično i daje pregled individualnih i grupnih procesa radikalizacije.

U četvrtom poglavlju priručnika date su preporuke i razrađeniije strategije kako u direktnom kontaktu s porodicama i pojedincima adresirati ponašanja i porodične obrasce koji su utemeljeni na radikalnim narativima i shvatanjima.

Radikalizacija je proces usvajanja ekstremnih mišljenja, stavova, uvjerenja i ideologija do stepena žestokog odbijanja svih alternativa. Odlikuje se odlučnom spremnošću za nametanje vlastitih stavova i principa u odnosu na ostatak društva, uz odbacivanje temelja demokratije i nepoštivanje osnovnih ljudskih prava i sloboda.

I DEFINIRANJE KLJUČNIH POJMOVA

1.1.

ŠTA PREDSTAVLJA RADIKALIZACIJA I RADIKALIZACIJA KOJA VODI NASILJU

Kada promišljamo o pojmovima *radikalno* i *ekstremno*, uglavnom promišljamo o odstupanjima u idejama i ponašanjima u odnosu na ono što smatramo „normalnim“, „prosječnim“, „ustaljenim“.³ Iako postoje razlike u ideologijama, motivima, političkim uvjerenjima i religijskim vjerovanjima, jedna je stvar zajednička gotovo svim radikaliziranim osobama, a to je da jednako svi prolaze kroz faze radikalizacije koje imaju karakteristične pokazatelje i koje prijatelji, porodica ili profesionalci mogu uočiti.⁴ Kako bismo se što efikasnije nosili s problemom radikalizacije i pravovremeno identificirali osobe koje su u riziku, potrebno je identificirati što više pokazatelja i osvijestiti profesionalce i javnost o neophodnosti prevencije radikalizacije, pravovremenog djelovanja i deradikalizacije.

U svom pojednostavljenom obliku radikalizacija podrazumijeva procese razvoja i prihvatanja ekstremističkih ideologija i vjerovanja. Ti procesi mogu dovesti do nasilnog ekstremizma i na kraju čak i do terorizma. Radikalizacija ima svoja dva osnovna pojavna oblika, i to nenasilni

³ Moghaddam, F. M. (2005). The staircase to terrorism: a psychological exploration. *American Psychologist*, 60(29), 161-169.

Schmid, A. (2016). *Radicalisation, de-radicalisation, counterradicalisation: a conceptual discussion and literature review*. ICCT Research Paper.

⁴ Dzhokova, R., Mancheva, M., Stoyanova, N. & Anagnostou, D. (2017). *Monitoring Radicalisation: A framework for risk indicators*. Centar for the study of democracy.

i onaj koji vodi nasilju. Prvi oblik karakteriziraju promjene u načinu razmišljanja i ponašanja bez upotrebe sile, što ne vodi nasilju, dok drugi oblik, osim promjena u razmišljanjima, uključuje i određenu spremnost i stepen angažiranosti koji se odnosi na promjene u ponašanju i vodi upotrebi sile i nasilju. Kruglanski definira radikalizaciju kao „kretanja u pravcu podržavanja ili stvaranja radikalnog ponašanja“. Postavlja se pitanje šta se podrazumijeva pod radikalnim ponašanjem. Kao najveći mogući produkt radikalnog ponašanja sigurno bi to bio akt terorizma, ali radikalno ponašanje može podrazumijevati i niz drugih ponašanja, kao naprimjer zloupotrebu opojnih supstanci, vršenje teških zločina, samoubistvo i drugo. Ono što je zajedničko za ova ponašanja jeste to što se ona suprotstavljaju zajedničkim društvenim normama i pravilima i dok služe ispunjavanju svog prvobitnog cilja ona podrivaju druge ciljeve koji su važni za većinu ljudi u određenoj zajednici. Zbog toga bismo ova ponašanja mogli okarakterizirati kao suprotna od uobičajenih normi, to jest kao odlazak u krajnosti ili ekstremna ponašanja.⁵ Osobe ili grupe mogu imati radikalne i ekstremne stavove i razmišljanja a da nisu sklone upotrebi nasilja kako bi ostvarile svoje ciljeve. Ipak, veća je vjerovatnoća da će se upravo osobe s takvim ekstremnim promišljanjima uključiti i podržati nasilje za ostvarenje određenih ciljeva. Odluka da se odustane od političkih procesa ili nenasilnih metoda u ostvarivanju promjena u korist ostvarivanja promjena nasilnim putem smatra se radikalizacijom koja vodi nasilju.⁶ Radikalizaciju koja vodi nasilju Evropska komisija definira kao proces prihvatanja mišljenja, stavova i ideja koje bi mogle dovesti do terorističkih akcija.⁷ Autori Stevens i Neuman smatraju da većina definicija opisuje radikalizaciju kao proces u kojem pojedinci i grupe opravdavaju, a na kraju i sami počinju koristiti nasilje za postizanje političkih ciljeva. Neki autori koriste termin „radikalizacija u nasilje“ kako bi se napravila razlika u odnosu na radikalna mišljenja i stavove.⁸

1.2.

NAJČEŠĆE KORIŠTENI MODELI RADIKALIZACIJE

Iako nakana ovog priručnika nije ulaziti u detaljnu razradu teorija i modela radikalizacije, u Prikazu 1, koji je dat u nastavku, predstavljamo jedan od najčešće korištenih modela

⁵ Kruglanski, A. et al. (2014). The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism. *Advances in Political Psychology*, 35/1, str. 70.

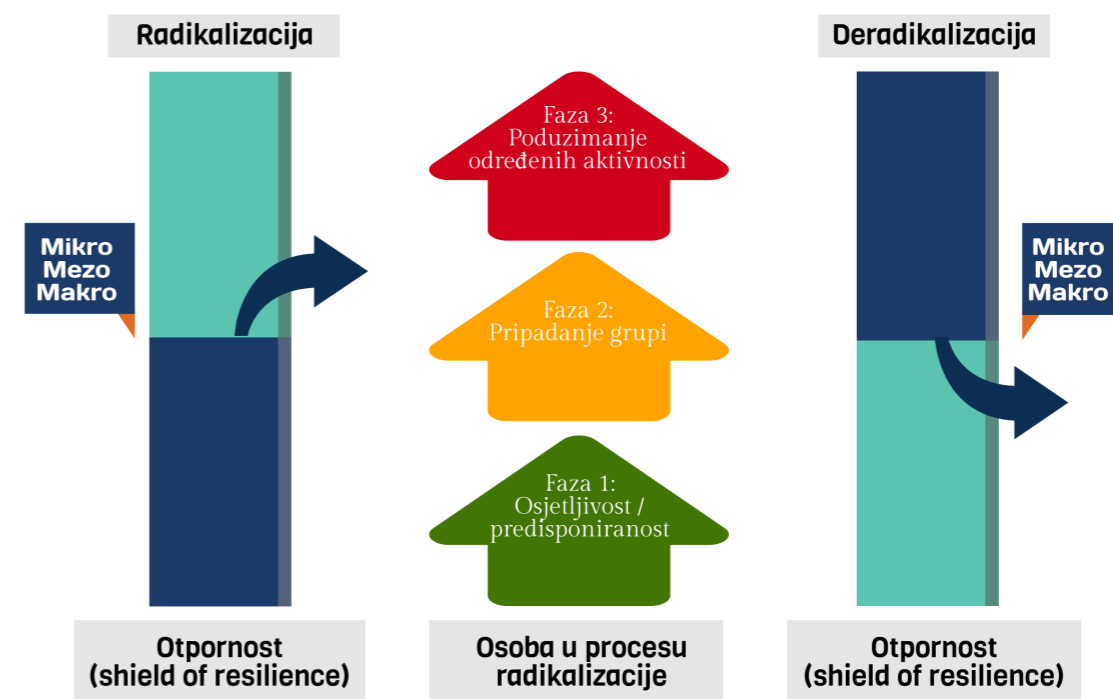
⁶ Azinovic, V. i Jusić, M. (2016). *Novi zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontingent stranih boraca*. Atlantska inicijativa.

⁷ Definicija prema: European Commission. (2005). Communication "Terrorist Recruitment: addressing the factors contributing to violent radicalisation".

⁸ Stevens T. and Neumann. P. (2009). "Countering online radicalisation: A Strategy for action", International Centre for Study of radicalisation and political violence. Str. 10.

radikalizacije, a u Prikazu 2 i Prikazu 3 rizične i zaštitne faktore. Ovi modeli radikalizacije uključuju mikro, mezo i makro faktore, odnosno one koji se vežu za pojedinca, porodicu, užu i širu društvenu zajednicu.

Prikaz 1. Jedan od najčešće korištenih modela radikalizacije

Prema: Doosje, De Wolf, Mann and Feddes. (2016). The (de)radicalization process and its determinants. (Doosje B., De Wolf A., Mann L., Feddes A. R.: *Radicalisering en De-radicalisering [Radicalization and de-radicalization]*. In *Gezichten van het Recht: psychologie van het Recht*. Edited by Van Koppen P. J., Jelicic, M., De Keijser J. W., Horselenberg, R., Wolters-Kluwer; 2016)

Prikaz 2. Neki faktori ranjivosti, odnosno predisponirajući faktori radikalizacije

NEKI FAKTORI RANJIVOSTI				
RELACIONI	INDIVIDUALNI	SOCIJALNI IDENTITET	EKSTERNI	PSIHOLOŠKI
Nezadovoljstvo porodičnom situacijom	Turbulentna adolescencija ili teška tranzicija u odraslu dob	Samoodabrana izolacija ili izolacija nametnuta od drugih	Polariziran i polarizirajući društveni dijalog	Psihološka osjetljivost/krhkost
Socijalna/porodična mreža se kreće u radikalnim krugovima	Teški životni događaji (smrt voljene osobe, gubitak posla i sl.)	Kriza identiteta	Pozicioniranje vlade o slabo shvaćenim nacionalnim i međunarodnim pitanjima	Psihološki poremećaji
Udaljavanje od prijatelja	Egzistencijalna ili duhovna kriza (prije ili poslije konverzije)	Osjećaj stigmatizacije ili diskriminacije uzrokovan vjerovanjem ili porijeklom	Visoko senzacionaliziran javni i medijski diskurs	Psihološka krutost/rigidnost
			Lako dostupna ekstremistička propaganda i govor	Episode psihološke distresorne reakcije

Prikaz 3. Zaštitni faktori odnosno resursi koji omogućuju pojedincu da se odupre radikalnoj ideologiji

NEKI ZAŠTITNI FAKTORI				
RELACIONI	INDIVIDUALNI	SOCIJALNI IDENTITET	EKSTERNI	PSIHOLOŠKI
Pripadanje nenasilnoj socijalnoj mreži (stvarnoj ili virtualnoj)	Stabilna porodična situacija	Stabilan identitet	Prisustvo kontraekstremističkih diskursa u društvenoj zajednici	Kritičko promišljanje i kognitivna moderacija
Kvalitetan odnos s pozitivnim uzorom	Podrška i vodstvo u teškim životnim situacijama	Osjećaj socijalne pripadnosti i prihvaćanja od društvene zajednice	Otvorene društvene debate koje zagovaraju toleranciju, poštovanje i integraciju	Emocionalna i mentalna otpornost na potencijalnu indoktrinaciju
Stabilno društveno okruženje	Pozitivne perspektive u karijeri i obrazovanju	Jaka društvena povezanost	O snaživanje načela društvenog jedinstva	Empatija i otvorenost prema drugima
Jake porodične veze			Kolektivna otpornost na ideologije i govore mržnje	Emocionalna samoregulacija

1.3.

DERADIKALIZACIJA I KONTRARADIKALIZACIJA (SUPROTSTAVLJANJE RADIKALIZACIJI)

Ako je *radikalizacija* proces u kojem pojedinci usvajaju ekstremne političke, društvene i/ili vjerske ideale i težnje za čije je ostvarenje opravdano koristiti nasilje, onda je *deradikalizacija* proces odbacivanja ekstremističkog pogleda na svijet, uz spoznaju da je neprihvatljivo koristiti nasilje da bi se ostvarile društvene promjene. Deradikalizacija se najčešće realizira sistemom programa i mjera u cilju smanjenja ekstremnog u stavovima i uz reintegraciju u društvo onih koji su već radikalizirani. U izvještaju Ujedinjenih nacija⁹ koristi se termin *kontraradikalizacija* usvojen od Radne grupe Ujedinjenih nacija za sprečavanje radikalizacije i ekstremizma koji dovode do terorizma, a koja kontraradikalizaciju razlikuje od deradikalizacije. Ona kontraradikalizaciju definira kao paket socijalnih, društvenih, političkih, pravnih, obrazovnih i ekonomskih programa posebno dizajniranih za odvratanje nezadovoljnih (i moguće već radikaliziranih) pojedinaca da prelaze granice i postaju teroristi, a deradikalizaciju objašnjava kao programe koji su uglavnom usmjereni prema pojedincima koji su postali radikalni s ciljem integracije u društvo ili odvratanja od nasilja.

Drugim riječima, deradikalizacija se bavi radikaliziranim pojedincima, a kontra-radikalizacija smanjivanjem ranjivosti i povećavanjem opće društvene otpornosti djeluje „vertikalno“ kako do radikalizacije ne bi došlo.

⁹ First Report of the Working Group on Radicalisation and Extremism that Lead to Terrorism: Inventory of State Programmes, United Nations, available from: <http://www.un.org/terrorism/pdfs/radicalization.pdf>

1.4.

VRSTE RADIKALNIH GRUPA

Rezultati brojnih istraživanja ukazuju na to da postoji pet vrsta radikalnih grupa. U Tabeli 1 navedene su ove grupe i njihove osnovne karakteristike.

Tabela 1. Vrste radikalnih grupa, njihove osnovne karakteristike i primjeri

VRSTA	OSNOVNE KARAKTERISTIKE	PRIMJERI
Nacionalističke ili separatističke grupe	Osigurati teritoriju za vlastitu grupu	ETA (Španija), IRA (Irska), Palestina/Izrael, PKK (Turska), ISIS (Sirija, Irak)
Ekstremne desničarske grupe	Osigurati visoki statusni položaj „bijele rase“, za koji se smatra da je ugrožen od imigranata	Ku Klux Klan (SAD), Pegida (Njemačka)
Ekstremne ljevičarske grupe	Ostvarivanje ravnomjerne raspodjele bogatstva i shvaćanje kapitalizma kao osnovnog izvora zla	FARC (Kolumbija), BaaderMeinhof Group/Fracija Crvene armije (Njemačka), Crvene brigade (Italija), The Revolutionary People's Liberation Party-Front – DHKP-C (Turska)
Grupe vođene jednim problemom/pitanjem	Fokus na jednom problemu (ne na ideologiji), kao što je npr. zaštita okoliša, životinjskih prava ili prava na prekid trudnoće	Earth Liberation Front (UK), Animal Liberation Front (nekoliko država), Anti-abortion (SAD)
Grupe vođene vjerom/religijom	Veoma strogo tumačenje vjerskih stavova kako bi se opravdalo nasilje protiv „nevjernika“	ISIS (Sirija i Irak), Al-Kaida (nekoliko država), Army of God (SAD)

Izvor: Doosje, Moghaddam, Kruglanski, De Wolf, Mann and Feddes (2016). "Terrorism, radicalization and de-radicalization". *Current Opinion in Psychology*, 11, 79-84.

Često određeni strukturalni i popratni uvjeti, kao i grupna dinamika i događaji koji predstavljaju okidače, mogu doprinijeti, ubrzati ili djelovati kao katalizatori procesa radikalizacije. Strukturalni faktori samostalno nisu dovoljni da objasne radikalizaciju jer bi naglasak također trebao biti stavljen na ispitivanje odnosa između povoljnih okolnosti i pojedinca. Propaganda i regrutiranje također su česti katalizatori ovog procesa.

II POKAZATELJI RADIKALIZACIJE

Smjernice za praćenje faktora rizika i pokazatelja predstavljene u ovoj publikaciji baziraju se na premisi da je radikalizacija dinamičan, višestepeni i višeslojni fenomen koji se javlja ukrštanjem pojedinačnih *push* faktora (faktori guranja u radikalizaciju ili ekstremizam) s *pull* faktorima (faktori privlačenja u radikalizaciju ili ekstremizam).¹⁰ *Push* ili strukturalni faktori predstavljaju negativna društvena, kulturna i politička obilježja određenog društvenog okruženja koji pomažu u „guranju“ ranjivih pojedinaca u smjeru radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Najčešće se nazivaju „temeljnim uzrocima“ i uključuju siromaštvo, nezaposlenost, nepismenost, političku i ekonomsku marginalizaciju i diskriminaciju.¹¹ *Pull* faktori više su lične prirode i ukazuju na pozitivne karakteristike i pogodnosti koje za neke osobe pruža članstvo u ekstremističkoj organizaciji koja privlači ranjive pojedince da se pridruže. Ove pogodnosti uključuju grupnu ideologiju (npr. naglasak na promjenama stanja pojedinca koje se ostvaruju kroz radikalne procese u poređenju s pasivnim i apatičnim demokratskim sredstvima), uspostavu jakih bratskih veza i osjećaja pripadnosti, izgradnju ugleda, izgled postizanja slave i veličanstvenosti, kao i mnoge druge društvene pogodnosti.¹² Zbog svega navedenog često se kaže da na proces radikalizacije pojedinaca utječe spoj (općih) okolnosti i (pojedinačnih) osobnosti.

Dakle, za pojavu ovog fenomena potrebno je pogodno okruženje koje je podržavajuće za radikalizaciju ili prisutnost povoljnih vanjskih utjecaja te specifična odnosno ranjiva struktura ličnosti.¹³ Često određeni strukturalni i popratni uvjeti, kao i grupna dinamika i događaji koji predstavljaju okidače, mogu doprinijeti, ubrzati ili djelovati kao katalizatori procesa radikalizacije. Strukturalni faktori samostalno nisu dovoljni da objasne radikalizaciju jer bi naglasak također trebao biti stavljen na ispitivanje odnosa između povoljnih okolnosti i pojedinca. Propaganda i regrutiranje također su česti katalizatori ovog procesa.¹⁴

¹⁰ Dzhekova et al. (2017); UNDP (2017). Understanding Push and Pull Factors in Kosovo: Primary Interviews with Returned Foreign Fighters and their Families.

¹¹ UNDP (2017). Understanding Push and Pull Factors in Kosovo: Primary Interviews with Returned Foreign Fighters and their Families.

¹² Isto.

¹³ Dzhekova et al., *nav. dj.*

¹⁴ Schmid, A. (2011). *The Routledge Handbook on Terrorism Research*. London and New York: Routledge.

Tabela 2. Pokretači radikalizacije: *push* i *pull* faktori

OPĆI PUSH FAKTORI	PUSH FAKTORI SPECIFIČNI ZA BH KONTEKST
<ul style="list-style-type: none"> - Marginalizacija i nejednakost - Diskriminacija, progon, percepcija progona - Ograničen pristup kvalitetnom obrazovanju - Uskraćivanje građanskih prava i sloboda i drugi ekološki i socioekonomski problemi 	<ul style="list-style-type: none"> - Loša socioekonomska situacija / siromaštvo - Nezaposlenost - Slab obrazovni sistem / nepismenost - Diskriminacija / nejednake prilike i mogućnosti - Marginalizacija - Loši institucionalni kapaciteti
OPĆI PULL FAKTORI	PULL FAKTORI SPECIFIČNI ZA BH KONTEKST
<ul style="list-style-type: none"> - Postojanje dobro organiziranih nasilnih ekstremističkih grupa s jasnim argumentima i djelotvornim programima - Pružanje usluga, prihoda i/ili zaposlenja u zamjenu za članstvo - Pružanje rješenja za nove članove putem ponude rješenja za probleme, obećanja avanture i slobode - Pružanje osjećaja pripadnosti i mreže društvene podrške 	<ul style="list-style-type: none"> - Aktivne mreže za regrutiranje koje su uglavnom sačinjene od radikalnih lidera obrazovanih na više bliskoistočnih univerziteta - Radikalizacija putem interneta / sve više ekstremističkog sadržaja dostupnog javnosti, posebno putem društvenih mreža - Traganje za identitetom, zadovoljenje elementarnih potreba, osjećaj pripadnosti - Ugled i slava

Pri razmatranju *push* i *pull* faktora koji vode ka radikalizaciji preporuke brojnih naučnika su da se oni analiziraju na tri razine, odnosno na individualnoj, grupnoj i na razini zajednice.¹⁵ Određeni uzročnici i pokretači vrlo često se mogu povezati sa i djelovati na sve tri razine (npr. socijalna deprivacija može utjecati na pojedinca, ali isto tako i na cijelu grupu ili zajednicu; međunarodni događaji, naprimjer konflikt u Siriji, mogu utjecati na pojedinca, ali i na cijelu grupu, i djelovati kao katalizator ili okidač za ljude koji prihvaćaju radikalne ideje).

¹⁵ Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. ICCT Research Paper.

Okvir za praćenje procesa radikalizacije, prikazan ovdje, zasnovan je na trostepenom modelu analize faktora koji mogu rezultirati radikalizacijom i nasilnim ponašanjem.¹⁶

- Makrorazina (*push* faktori), naprimjer uloga vlade ili društva, kod kuće ili inozemstvu, radikalizacija javnog mišljenja i političkih stranaka, napeti odnosi između manjina i većina, nedostatak jednakih socioekonomskih mogućnosti za sve društvene segmente, što dovodi do mobilizacije i radikalizacije otuđenih. Makrorazina se dalje odnosi na međunarodne odnose, lošu integraciju, kao i na procese i rezultate globalizacije i modernizacije.
- Mezorazina (*pull* ili omogućavajući faktori), širi radikalni milje, podržavajuće društveno okruženje koje služi kao mjesto okupljanja i predstavlja „kariku koja nedostaje“ sa širim terorističkim jedinicama ili referentnu grupu koja je oštećena ili pati od nepravde koja zauzvrat može radikalizirati dio mlade grupe, dovesti do formiranja terorističke organizacije ili terorističkog čina. Mezorazina ili socijalna razina dalje se može povezati s problemima socijalnog identiteta, socijalne interakcije ili grupnih procesa.
- Mikrorazina (*pull* faktori), individualna razina (lične karakteristike i iskustva), uključuje probleme s identitetom, propalu integraciju, osjećaj izoliranosti, marginalizaciju, diskriminaciju, relativnu deprivaciju, poniženja (direktna ili indirektna), stigmatizaciju i odbacivanje, često povezano s moralnim ispadima i osjećajem za osvetu.

Mnogi elementi makrorazine odražavaju se i na socijalnu (mezo) i individualnu (mikro) razinu.¹⁷ Naprimjer, efekti loše socioekonomske integracije ne odnose se samo na makrorazinu, nego se manifestiraju i na socijalnoj i individualnoj razini.¹⁸ Ova isprepletenost onemogućava jasno izoliranje faktora koji se isključivo odnose na različite razine.

Na osnovu tvrdnji Instituta za sigurnost i krizni menadžment, sljedeći faktori predstavljaju uzročne faktore radikalizacije čiji efekti se osjete na tri razine (mikro, mezo i makro):¹⁹

¹⁶ Isto.

¹⁷ Veldhuis, T. & Staun, J. (2009). *Islamist Radicalisation: A Root Cause Model*. The Hague, Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

¹⁸ Ranstrop, M. (Ed.) (2010). *Understanding Violent Radicalisation. Terrorist and Jihadist Movements in Europe*. London and New York: Routledge.

¹⁹ Institute for Safety, Security and Crisis Management (2008). *Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy*. Brussels: European Commission.

Tabela 3. Uzročni faktori

MAKRORAZINA (vanjska razina)	MEZORAZINA (grupa, zajednica, društvena mreža)	MIKRORAZINA (individualna razina)
<ul style="list-style-type: none"> - Problemi s integracijom u društvo - Društvena marginalizacija/ isključenost - Siromaštvo - Diskriminacija - Međunarodna politika / međunarodni sukobi - Globalizacija i modernizacija - Divergentna interpretacija ideologija koje opravdavaju, potiču i provode nasilje za postizanje političkih ciljeva, zahtjevi i očekivanja od prakticanja vjere između radikalnih i modernih tumačenja - Internet i pristup radikalnim propagandnim materijalima putem interneta 	<ul style="list-style-type: none"> - Dinamika identiteta na grupnoj razini - Grupna dinamika: društveni utjecaj, društvena pravila, prijateljske veze, pritisci vršnjaka - Utjecaj interneta i formiranja mišljenja - Zatvori kao pogodna mjesta za radikalizaciju zatvorenika 	<ul style="list-style-type: none"> - Lične/psihološke karakteristike: npr. depresija, anksioznost, agresivnost, traženje identiteta, impulsivnost, osjetljivost na poniženje, fasciniranost spiritualnošću/religijom, traženje smisla života - Lična iskustva: vode usvajanju radikalnih uvjerenja (ideologija sama za sebe nije uzročni faktor) - Motivacija za pristupanje radikalnim grupama

Ovim faktorima mogu se dodati i određene popratne okolnosti ili strukturalni faktori koji također mogu doprinijeti procesu radikalizacije:²⁰

- Strukturalni uzroci: demografska neuravnoteženost, globalizacija, ubrzana modernizacija, tranzicijska društva, pojačan individualizam, fragmentacija, relativno uskraćivanje, klasne strukture, nedostatak kritičke vjerske debate, segregacija i paralelna društva;
- Podržavajući ili ubrzavajući uzroci: učiniti terorizam mogućim i privlačnim (ovo uključuje mobilnost, tehnologiju, prevoženje, oružje, slabu kontrolu državne teritorije i sl.);
- Okidači: politička ili lična propast, ekstremne povrede učinjene od „neprijatelja“ ili neki drugi događaji koji pozivaju na osvetu ili djelovanje, vanjska politika određenih zemalja i međunarodne zajednice i jednokratni provokativni incidenti, mit o džihadu, prisustvo harizmatične osobe ili spiritualnog savjetnika.

Iako na svakoj od ove tri razine osoba može biti zaštićena od radikalnih utjecaja, po ulasku u grupu dolazi do promjene otpornosti, radikalna grupa se trudi učiniti osobu u riziku otpornom na deradikalizirajuće utjecaje vanjske grupe.²¹

20 Bjørgo, T. (2005). *Root Causes of Terrorism: Myths, Reality, and Ways Forward*. London: Routledge

21 Mann, L., Doosje, B., Konijn, E. A., Nickolson, L., Moore, U. & Ruigrok N. (2016). *Indicators and Manifestations of Resilience of the Dutch Population Against Extremist Messages: A Theoretical and Methodological Exploration*. University of Amsterdam / Ministry of Security and Justice; Doosje, B., Fathali, M., Moghaddam, A., Kruglanski, W., De Wolf, A., Mann, L. & Feddes, A. R. (2016). "Terrorism, Radicalization and De-radicalization." *Current Opinion in Psychology*, 11, 79-84.

Iz ovih razloga, od esencijalne važnosti je već na mikro odnosno individualnoj razini prepoznati faktore rizika i pokazatelje radikalizacije. Metodologije koje se koriste za procjenu rizika na razini individue uključuju kontekstualne faktore kao što su politička i vjerska načela zajedno sa psihološkim, socijalnim i okolinskim faktorima.²² Ovisno o cilju procjene, ovi alati obično su usmjereni na ili korišteni od praktikanata koji se nalaze na prvoj liniji, kao što su: policija, prosvjetni radnici, socijalni radnici, zdravstveni radnici i slično, ili na obučene profesionalce (forenzičare, psihologe i sl.). Efikasnost ovih alata pokazala se upitnom zato što je priroda pokazatelja ranjivosti (npr. vidljiva ponašanja i vanjski izgled) uglavnom neodređena (nepouzdana), odnosno teško je razlikovati zabrinjavajuće od normalnog ponašanja. Nadalje, zaposlenici u javnom sektoru (*frontline practitioners*) nemaju uvijek potrebna znanja o ovom fenomenu koja bi im omogućila adekvatnu procjenu razine individualne osjetljivosti niti mogućnost da prikupe dodatne informacije (osim ponašanja i izgleda) kako bi podržali svoju procjenu o kompleksnosti slučaja i njegovim glavnim uzrocima.²³

Identificiranje rizičnih faktora i faktora vulnerabilnosti zasniva se na ideji da se znakovi radikalizacije manifestiraju u ponašanju, stavovima i aktivnostima koje poduzima pojedinac.²⁴ Ovi znakovi su vidljivi i mogu ih uočiti osobe iz društvenog okruženja ili zaposlenici u javnom sektoru koji dolaze u kontakt s osobama u riziku. Svrha identifikacije ranih znakova upozorenja je primjena rane prevencije.

Pokazatelji radikalizacije, na individualnoj razini, mogu biti bihevioralni (promjene u ponašanju, djelovanju i izgledu) i kognitivni (izražavanje mišljenja, vjerovanja i stavova na verbalan način).²⁵ Svaki ovaj pokazatelj se dalje, ovisno o stepenu neposrednog rizika koji predstavlja, može podijeliti u tri kategorije – sugestivne, upozoravajuće (*red flag*) i visokorizične pokazatelje.²⁶

Sugestivni pokazatelji predstavljaju znakove osjetljivosti na radikalizaciju. Oni omogućuju detaljniju profesionalnu analizu potencijalne osjetljivosti i ne mogu se analizirati odvojeno jedni od drugih. Pružaju nam informacije koje mogu biti korisne za razmatranje kompleksnosti situacije. Upozoravajući pokazatelji (*red flag*) jači su pokazatelji rizičnog ponašanja i stavova. Kao i sugestivni, i ovi pokazatelji se moraju analizirati u kombinaciji s drugim pokazateljima te unutar postojećeg konteksta.

22 Dzhekova et al. *nav. dj.*

23 Isto.

24 Isto.

25 Isto.

26 Isto.

2.1.

KOGNITIVNI POKAZATELJI

Istraživanja koja su se bavila problemom radikalizacije identificirala su proces povezan s takozvanim kognitivnim otvaranjem (*cognitive opening*) koje osobu čini receptivnom za radikalne ideje, uključujući i one koje dozvoljavaju korištenje nasilja za ostvarivanja određenih (političkih) ciljeva.²⁷ Ovo se može manifestirati određenim promjenama ličnog identiteta ili korištenjem riječi. Iako nam je poznato da je vrlo teško identificirati i procijeniti promjene nećijih ličnih stavova, ono što je realno za svrhu identificiranja ranih znakova radikalizacije jest da se analiziraju brojne finese u govoru i izražavanju mišljenja.

Kognitivna komponenta islamističke radikalizacije sastoji se od internalizacije skupa vjerovanja i borbenog načina razmišljanja koje obuhvata ideje (nasilnog) džihada kao najvažnijeg testa nećije vjere. Dok su ideje militarnog džihada i globalnog džihada povezane sa sunnetskim muslimanskim borbenim ideologijama koje su evoluirale iz selefijskog učenja, selefizam kao pokret ima tri osnovne grane, od kojih je samo treća grana ona koja zagovara islamističku radikalizaciju. Prva grana predstavlja učenje takozvanih purista (čistunaca), koji stavljaju u fokus nenasilne metode širenja informacija i edukacije. Sljedbenici druge grane, takozvane političke grane, zagovaraju primjenjivanje selefijskog vjeroispovijedanja u političkoj areni. Jedino sljedbenici treće grane, džihadske grane, zauzimaju militantnu poziciju i zagovaraju nasilje i revoluciju.

Treća grana nudi određene interpretacije ideje otpadništva i džihada, te šalje poruke o dozvoljenim napadima na civile i o legitimnosti bombaša samoubica. U vezi s otpadništvom

27 Wiktorowicz, Q. (2004). *Joining the Cause: Al-Muhajiroun and Radical Islam*. Department of International Studies, Rhodes College

ekstremna džihadska učenja kažu da se svaki muslimanski vođa koji ne zastupa i ne prati islamski zakon smatra otpadnikom, uključujući i one koji koriste neislamska prava.²⁸ Što se tiče koncepta džihada, podrazumijeva se da je korištenje sile neophodno kako bi pomoglo dominaciji islamske istine i uspostavljanju „Islamske države“ (ponovno uspostavljanje halifata). Nadalje, džihadsko-selefijska ideologija opravdava ubijanje nemuslimanskih civila i tretira djela bombaša samoubica kao legitimna djela žrtvovanja u ime mučeničke religije.²⁹ Trenutno „Islamska država“ prihvaća krajnju verziju džihadskog selefizma, koji se zalaže za brojne koncepte: svi muslimani moraju se družiti isključivo sa „istinskim“ muslimanima i distancirati se od svih koji se ne uklapaju u ovu usku definiciju, neuspjeh da se vlada u skladu s Božijim zakonima predstavlja nevjerstvo, borba protiv „Islamske države“ jednaka je otpadništvu, džihad ne bi trebao biti samo odbrambeni, mnogo je bitnije da je napadački (napadi na otpadnike i nevjernike na njihovoj rodnoj teritoriji kako bi se izdigla Riječ Božija), sekularizam je nepodnošljivo nevjerništvo koje negira islam i isključuje pojedince iz religije.³⁰

Kognitivna komponenta desničarske radikalizacije uključuje internalizaciju brojnih različitih ideja. Prvo, pripadnici desničarske grupe njeguju ideju ograničenog pojma državljanstva prema kojem se istinska demokratija bazira na homogenoj zajednici. Prema ovom učenju samo dugogodišnji državljani su u potpunosti članovi civilnog društva, te bi i društvene blagodati samo oni trebali uživati. Zastupnici ovih stavova zahtijevaju isključenje iz zajednice nezaposlenih stranaca i stranaca koji su osuđeni za određena krivična djela, trenutnu obustavu svih finansijskih transfera za izbjeglice i tražioce azila, te vraćanje u matične države svih onih kojima je zahtjev za azil odbijen. Dodatne karakteristike desničarskog ekstremizma uključuju rasizam, ksenofobiju, ultranacionalizam i suprotnost liberalnoj demokratiji. Desničarski aktivisti sebe doživljavaju kao zaštitnike nacije u odnosu na „autsajdere“ kao što su Jevreji, migranti, homoseksualci ili žene. Neke od osnovnih ciljnih grupa su migranti i različite manjinske grupe koje su stigmatizirane kao prijetnja naciji (cultural threat).³¹

28 Dzhekova et al. (2017); Wiktorowicz, Q. (2005). A Genealogy of Radical Islam. *Studies in Conflict & Terrorism*, 28, 75-97.

29 Mancheva, M. (2016). Islamist Radicalisation. IU: CSD. *Understanding Radicalisation: Review of Literature*.

30 Bunzel, C. (2015). *From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic State, Analysis Paper (19)*. Center for Middle East Policy, Brookings.

31 Anagnostou, D. (2016). Right Wing and Left Wing Radicalisation. In: CSD. *Understanding Radicalisation. Review of Literature*, 53-65.

2.1.1. SUGESTIVNI KOGNITIVNI POKAZATELJI

Otvoreno izražavanje nezadovoljstva

U kontekstu potencijalnog procesa radikalizacije otvoreno izražavanje nezadovoljstva može biti prvi i najbenigniji stepen prije nego što se počnu izražavati agresivniji stavovi (nasilni, protiv određenih ciljeva itd.).³² Međutim, izražavanje nezadovoljstva općenito može biti rezultat različitih društvenih i ličnih okolnosti i ne mora značiti da će to rezultirati radikalizacijom. U zemljama koje doživljavaju ekonomske teškoće ili gdje je korupcija na visokoj razini, a povjerenje u vlast nisko, izražavanje nezadovoljstva ne mora biti indikativno za proces radikalizacije. U ovakvim zemljama izražavanje nezadovoljstva prema autoritetima na lokalnoj i nacionalnoj razini može biti zajedničko različitim grupama i pojedincima.³³

Ovaj pokazatelj može biti relevantan za islamističku radikalizaciju ako je nezadovoljstvo izraženo dihotomnom prizmom pogleda na svijet ili izražavanjem nepoštivanja ili odbacivanjem legitimiteta vlasti zato što ona predstavlja sekularni poredak, ili dehumanizirajućim izjavama prema određenim grupama ili pojedincima. Međutim, u ovom slučaju je pokazatelj „izražavanje dihotomnog pogleda na svijet (Mi protiv Drugih)“ relevantniji i specifičniji. Kada analiziramo desničarsku radikalizaciju, ovaj pokazatelj treba biti popraćen objašnjenjem o obliku nezadovoljstva – naprimjer nezadovoljstva manjinama, strancima, izbjeglicama, vladom ili državnim institucijama koje se optužuje da ne rade dovoljno na zaštiti nacije ili da rade u korist stranaca.³⁴ Ovaj pokazatelj može se promatrati u kontekstu radikalizacije ako se javlja u kombinaciji s bihevioralnim pokazateljima i drugim kognitivnim pokazateljima, te se može koristiti kako bi se dobila kompletna slika o stavovima i uvjerenjima pojedinca.

Izražavanje dihotomnog pogleda na svijet (Mi protiv Drugih)

Izražavanje dihotomnog pogleda na svijet karakteristično je za borbene (militantne) islamiste i uključuje brojne opozicione stavove: antizapadnjački vs. promuslimanski diskurs; nevjernici vs. istinski vjernici; vjerovanje da su muslimani i muslimanska nacija žrtve zapadnog svijeta. Ovi opozicioni stavovi proizlaze iz ideoloških narativa koji tvrde da zapadnjaci, Izrael i korumpirani režimi u muslimanskim zemljama konstantno napadaju i ponižavaju islam i muslimane.³⁵ Oni vjeruju da se muslimani moraju boriti protiv Zapada i drugih korumpiranih utjecaja kako bi se uspostavilo društvo mira, harmonije i društvene pravde.³⁶ U isto vrijeme, desničarske

ideologije zasnivaju se na percipiranim oprečnim viđenjima između različitih etničkih grupa, nacionalnosti i religija. Desničarske ideje obično odbacuju sve razlike, bilo da su etničke, vjerske ili nacionalne, i zalažu se za homogenu i autentičnu kulturu, vjeru i naciju.

Iako ovaj pokazatelj nužno ne predstavlja znak da je neko spreman počiniti nasilje, definitivno je znak da je pojedinac prigrlio retoriku karakterističnu za radikalizirane grupe ili individue i ukazuje na rizik od potencijalne radikalizacije. Ovo može biti popraćeno upornim propovijedanjem vjerskih i ideoloških ideja drugima, odbacivanjem alternativnih stavova, izražavanjem polariziranih pogleda na apsolutnu istinu, s niskom (ili nikakvom) tolerancijom za percipirane teološke devijacije ili drugačija viđenja i stavove.³⁷

Izražavanje nepoštivanja ili odbacivanje legitimiteta (sekularne) vlasti

Postoje mnoge različite nijanse povezane sa izražavanjem nepoštivanja ili odbacivanjem legitimiteta vlasti. U kontekstu procesa radikalizacije, izražavanje nepoštivanja ili odbacivanje legitimiteta zvaničnih institucija i autoriteta može biti rani znak da neko doživljava nezadovoljstvo i nepravdu i prema tome je otvoreniji za alternativne narative.³⁸ Izražavanje nepoštivanja i odbacivanje zvaničnih autoriteta i pravila samo zato što su iz sekularnog režima može biti pokazatelj određenog stepena priklanjanja selefijским tumačenjima i učenjima islama, ali još uvijek ne predstavlja izravan znak radikalizacije. Što se tiče desničarske radikalizacije, izražavanje nepoštivanja autoriteta ili odbacivanje zvaničnih autoriteta može biti povezano s vjerovanjem da zvanične vlasti nisu ispunile svoje obaveze koje se odnose na „odbranu interesa i prava građana“ ili „odbranu nacionalnih ideja“. Izražavanje ovakvih ideja zajedno s uvjerenjima i pozivom na političke i društvene promjene upućuje na veći rizik od radikalizacije. U kontekstu islamističke radikalizacije ovakvi pozivi mogu biti direktno usmjereni na promjene sekularnog, demokratskog društva u društvo koje njeguje vjerske vrijednosti i norme ranog islama. U kontekstu desničarske radikalizacije ovakvi pozivi mogu biti usmjereni na rušenje (ne)legitimne vlasti (koja je demokratskim putem izabrana), na aboliciju političkih stranaka, naoružavanje građana kako bi mogli braniti svoje domove, državu, prava, slobode, nacionalne ideje i slično.³⁹

Kad je riječ o ovom pokazatelju, savjetuje se da se koristi s oprezom i da se uzima u obzir samo u vezi s drugim pokazateljima, posebno u zemljama gdje je nepovjerenje u javne autoritete široko rasprostranjeno.

32 Dzhekova et al., *nav. dj.*

33 Dalgaard-Nielsen, A. (2010). Violent Radicalization in Europe: What We Know and What We Do Not Know. *Studies in Conflict and Terrorism*, 3(9), 797-814.

34 Dzhekova et al., *nav. dj.*

35 Dzhekova et al. (2017); Dalgaard-Nielsen, A. (2010), *nav. dj.*

36 Dalgaard-Nielsen, A., *nav. dj.*

37 Dzhekova et al., *nav. dj.*

36 Dalgaard-Nielsen, A., *nav. dj.*

37 Dzhekova et al., *nav. dj.*

38 Isto.

39 Dalgaard-Nielsen, A., *nav. dj.*

Iskazi dehumaniziranja grupa kao što su nevjernici, homoseksualci ili druge etničke i vjerske grupe

Govor mržnje usmjeren protiv grupa i pojedinaca koji se smatraju „drugim“ koristi se i u desničarskim radikalnim krugovima i u militarističkim interpretacijama islama.⁴⁰ U slučaju desničarskog radikalizma govor mržnje usmjeren je protiv muslimana, stranaca, etničkih manjina, Jevreja ili homoseksualaca. U slučaju ekstremističkih selefijskih interpretacija islama govor mržnje usmjeren je protiv kršćana, homoseksualaca, zapadnjaka, ili generalno protiv nevjernika, uključujući i muslimane nevjernike.

Govor mržnje koriste i grupe i pojedinci. Ovaj pokazatelj može pomoći da se dobije kompletnija slika različitih aspekata, kao i stepen do kojeg je pojedinac otvoren za prihvaćanje radikalnih ideja na kognitivnoj razini. Profesionalci sposobni da prepoznaju ovakvo ponašanje i retoriku lakše će moći analizirati i razumjeti znakove rizika u kontekstu radikalizacije.⁴¹

2.1.2. UPOZORAVAJUĆI KOGNITIVNI ZNAKOVI (RED FLAG)

Izražavanje i širenje ideja o nelegitimnim radikalnim promjenama / aboliciji sekularnog demokratskog društva

Izražavanje ili propagiranje ideja o radikalnim promjenama sekularnog, demokratskog društva predstavlja upozoravajući znak radikalizacije. U kontekstu islamističke radikalizacije ove ideje obično se vežu za dogmatske narative o uspostavljanju halifata koji bi obuhvatio sekularna, demokratska društva u svjetsko carstvo organizirano u skladu s vjerskim vrijednostima i normama ranog islama. U kontekstu desničarske radikalizacije, cilj propagiranja je postizanje društvenih promjena koje uključuju smjenu demokratski izabrane vlasti, aboliciju političkih stranaka i naoružavanje stanovnika kako bi branili svoju kuću, državu, prava, slobode, nacionalne ideje i slično.⁴²

Otvoreno izražavanje podrške terorističkim organizacijama i ciljevima

Otvoreno izražavanje podrške terorističkim organizacijama, njihovim idejama i ciljevima predstavlja upozoravajući znak da osoba prihvaća i identificira se s ciljevima i idejama jedne

40 Dzhekova et al., *nav. dj.*

41 Isto.

42 Isto.

takve organizacije. Razine podrške tim organizacijama mogu biti različite, krećući se od općenito pozitivnog spominjanja grupe do izražavanja čvrstih stavova i opredjeljenja prema ovim idejama i ciljevima, uključujući i spremnost da učestvuju u njihovim aktivnostima.

Kako bi se napravila jedna sveobuhvatna procjena rizika, ovaj pokazatelj treba analizirati u kontekstu s drugim pokazateljima.⁴³

Otvoreno izražavanje određenih stavova koji podržavaju nasilje ili su protiv nekog izraženog cilja

Izražavanje stavova podržavanja prema nasilju ili protiv određenog cilja (bilo da je ljudski ili infrastrukturni) može biti specifično za potencijalni put ka radikalizaciji, ali se mora veoma oprezno analizirati.⁴⁴ Naime, u zemljama gdje je nisko povjerenje u javne institucije i gdje je korupcija na visokoj razini izražavanje nasilnih stavova nije neuobičajeno. Takav govor, međutim, predstavlja način ventiliranja napetosti povezane sa socijalnom i ekonomskom nepravdom i nije povezan s bilo kakvom namjerom prelaska s riječi na konkretna djela.

U slučaju islamističke radikalizacije ciljevi ovakve vrste retorike mogu biti zapadne države, Zapad općenito, nemuslimanske vođe, muslimanske vođe ili muslimani koji prihvaćaju sekularne društvene norme, ili svi oni muslimani i nemuslimani koji se ne priklanjaju režimu „Islamske države“ ili drugim islamističkim vojnim režimima i organizacijama. U slučaju desničarske radikalizacije ciljevi mogu biti stranci, tražioci azila koje podržava vlada, imigranti, policija, manjine, muslimani, Jevreji i njihovi vjerski centri, institucije ili groblja. Moguća koncentracija ovih pokazatelja može se ponuditi u kontekstu narativa i ciljeva modernog terorizma i nasilnih ekstremističkih grupa. Naprimjer, članovi i osobe koje podržavaju „Islamsku državu“ često pozivaju druge da se priključe globalnom džihadu i bore se za njegove ciljeve na nasilan način. Otvoreni poziv ili dozvola za takve aktivnosti ili namjere da se učestvuje u njima ili da se podrže može predstavljati upozoravajući znak (*red flag*). Fokus na nasilju predstavlja dodatni otežavajući faktor rizika, osim općih simpatija prema teroristima ili njihovim grupama. Ovakvi stavovi mogu se izraziti kroz ili biti popraćeni govorima o neophodnosti trenutnog/hitnog djelovanja, neizbježnosti štete i/ili povreda koje će nanijeti neprijateljska grupa i opravdavanja kršenja zakona u ime određenog cilja ili ideologije. Ovi pokazatelji se također moraju oprezno interpretirati imajući u vidu da mogu predstavljati značajan potencijalni rizik samo ako se pojavljuju u kombinaciji s drugim kognitivnim i bihevioralnim pokazateljima.

43 Isto.

44. Isto.

2.2.

BIHEVIORALNI POKAZATELJI

2.2.1. SUGESTIVNI BIHEVIORALNI POKAZATELJI

Prekidanje veza s porodicom i prijateljima, društveno povlačenje

Empirijske studije iz cijele Evrope pokazuju da mnogi mladi ljudi koji su ušli u proces radikalizacije, pod utjecajem osoba koje su zadužene za regrutiranje, vršnjaka ili interneta, pokazuju nezadovoljstvo trenutnim društvenim okruženjem.⁴⁵ Ovo može uključivati odbacivanje starih prijatelja i traženje novih, isključivanje iz uobičajenih društvenih aktivnosti, te društveno povlačenje i izoliranost.⁴⁶ Također može biti praćeno odbijanjem učestvovanja u grupnim aktivnostima ili saradivanja s određenim pojedincima zbog njihove vjere, rase, boje kože, spola ili seksualne orijentacije. Takva ponašanja mogu rezultirati povećanom osjetljivošću na ekstremističke ideologije i traženjem odgovora, smisla i svrhe. Vjeruje se da postojeće okruženje nije u mogućnosti osigurati adekvatne odgovore, te se javlja osjećaj nepripadanja i odbačenosti. U državama centralne i istočne Evrope, gdje nedostaju empirijski dokazi o nasilnom ekstremizmu, ovaj pokazatelj se mora razmatrati s pretpostavkom da ovakve promjene u ponašanju mogu biti rezultat različitih okolnosti (kao što su porodični problemi ili zlostavljanje, ovisnost, ali i iskustvo diskriminacije, osjećaja lične traume ili neuspjeha, frustracija i nezadovoljstva, ili nešto manje zabrinjavajuće) i da one ne predstavljaju neophodno rizik od potencijalne radikalizacije ili ranjivosti.

Uočljive promjene u prakticiranju vjere i drugih svakodnevnih navika

U Evropi je ovaj pokazatelj uključen u instrumente za ocjenu rizika povezanog s mladim ljudima koji prolaze kroz promjene ličnih navika – od neprakticiranja vjere uopće do iznenadne posvećenosti vjeri i striktnog praćenja pravila vjerskog prakticiranja, pa sve do toga da vjera postaje centralna u životu pojedinca, dok uobičajene aktivnosti kao što su škola, posao, društvena događanja postaju sekundarne ili je zabranjeno da se prakticiraju zajedno

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Rahimullah, R. (2013). Understanding Violent Radicalization amongst Muslims: A Review of the Literature. *Journal of Psychology and Behavioral Science*, 1(1), 19-35.

s novousvojenim načinom života.⁴⁷ Zajedno s drugim faktorima, kao što su društvena izolacija, porodični problemi, zloupotreba droga ili kriminogena prošlost, traumatska iskustva ili krizni događaji, osjećaj otuđenosti ili diskriminacije, ovo može biti rani znak moguće radikalizacije.

Međutim, osoba iz društvenog okruženja (autsajder) teško bi mogla procijeniti značenje ovih aktivnosti za osobu koja to prakticira. Neke studije pokazuju da okretanje vjeri, pod određenim okolnostima, može biti zaštitni faktor za mlade ljude u riziku (uključene u kriminalne aktivnosti, zloupotrebu droga i sl.).⁴⁸ Promjene u prakticiranju vjere također mogu biti samo znak velike pobožnosti. Neka iskustva pokazuju da su čak i članovi porodice propustili da interpretiraju ovaj pokazatelj na pravi način. Iz tih razloga se preporučuje da se ovaj pokazatelj koristi u evaluaciji ranjivosti zajedno s drugim sugestivnim bihevioralnim i kognitivnim faktorima kako bismo bili u mogućnosti da stvorimo kompletniju sliku date situacije. Potrebno je naglasiti da mnogi trenutni putevi odanosti islamističkom nasilju ne podrazumijevaju privrženost selefijskoj ili šiitskoj (vojnoj) tradiciji, niti su mnogi novo-radikalizirani pojedinci posebno religiozni ili pobožni.⁴⁹

Usvajanje vjerskih praksi, opisanih iznad, nije samo po sebi pokazatelj radikalizacije. Samo uz prisustvo drugih pokazatelja i kvalitetne analize od dobro informiranih profesionalaca o ovom problemu i kontekstu u kojem se promjene dešavaju može se interpretirati kao značajan rizik od povećane ranjivosti od ulaska u islamski radikalizam ili ekstremističke ideologije i ciljeve. Promjene u vjerskim običajima, međutim, profesionalci zaposleni u javnom sektoru koji su u svakodnevnom kontaktu s članovima zajednice teže uočavaju s obzirom na to da se vjerska praksa zadržava u privatnoj sferi spiritualnog života. Zbog toga bi ovakve promjene lakše mogli uočiti i analizirati eksperti i istraživači islamske vjere u datoj državi.⁵⁰

Kada govorimo o desničarskoj radikalizaciji, ovi pokazatelji mogu uključivati promjene u prakticiranju i usvajanju rituala relevantnih za desničarski ekstremizam, kao što su obilježavanje određenih datuma/godišnjica ili praćenje vojnih pravila i praksi u svakodnevnom životu. Drugi oblici ponašanja uključuju naglo povećanje ili smanjenje konzumacije alkohola, nagle i vidljive promjene u fizičkom izgledu kao rezultat fizičke aktivnosti, treniranja borilačkih vještina ili korištenja steroida.⁵¹

Kontakt sa ili utjecaj vjerskih ili ideoloških vođa ili osoba zaduženih za regrutiranje novih članova ili zalaganje za radikalnu retoriku (islamističku ili desničarsku)

Mnogi pojedinci, posebno mladi, mogu tražiti odgovore na pitanja o vjeri, identitetu ili političkim pitanjima. Neki od ovih pojedinaca mogu postati ranjivi na utjecaje ekstremističkih

⁴⁷ Rahimullah, R., *nav. dj.*

⁴⁸ Meah, Y. and Mellis, C. (2009). *Recognising and Responding to Radicalisation. Considerations for policy and practice through the eyes of street level workers.* The RecoRa Institute.

⁴⁹ Dzhekova et al., *nav. dj.*

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

vjerovanja ili ideoloških interpretacija i narativa imajući u vidu da postoje određene lične predispozicije i povećana prijemčivost za takve ideje. Ako postoje i druge osjetljivosti i ako je „potražnja“ (traženje pojedinca, osjećaj razočarenja i nezadovoljstva) zadovoljena „ponudom“ ekstremističkih ideoloških narativa i odgovora (putem kontakta s terorističkim osobama zaduženim za regrutiranje ili ekstremističkim vjeroučiteljima, izloženosti ekstremističkim utjecajima kroz internet, vršnjake ili posjećivanjem određenih mjesta), može biti prisutna viša razina ranjivosti. Ovo se može manifestirati na način da pojedinac počinje spominjati nove uzore ili ideološke vođe (u školi, kod kuće, među prijateljima, ili u toku razgovora s pedagogom ili socijalnom službom) i odbacivati savjete drugih. Ovakvo ponašanje, samostalno, još uvijek nije pokazatelj da je osoba prigrlila ekstremističke ili militantne ideje s kojim se susrela, ali uz prisustvo drugih faktora (kao što su promjene u ponašanju, promjena retorike, otuđenje od društvenog okruženja i sl.) može ukazivati na potencijalnu radikalizaciju.⁵²

Grupna izolacija ili učahurenje (*capsulation*)

Proces izolacije ili učahurenja na razini grupe ili zajednice, kao rezultat nepovoljnih ekonomskih i socijalnih okolnosti, kao i iskustava diskriminacije, može u kombinaciji s drugim faktorima učiniti određene pojedince osjetljivim na potencijalnu radikalizaciju.⁵³ Siromaštvo, socijalna izolacija i marginalizacija nekih zajednica mogu generirati rizik od radikalizacije tako što će povećati osjetljivost osoba iz tih zajednica na radikalne ideologije. Društvena izolacija ili učahurenje na razini zajednice ne znače automatski izlaganje osoba iz takvih zajednica radikalizaciji. Međutim, povezano s drugim faktorima može dovesti do povećane osjetljivosti pojedinca na potencijalnu radikalizaciju.

2.2.2. UPOZORAVAJUĆI BIHEVIORALNI POKAZATELJI (RED FLAG INDICATORS)

Posjedovanje ili distribuiranje ekstremističke literature, propagandnih materijala i predmeta, korištenje ili distribuiranje ekstremističkih *online* sadržaja

Postoji veća vjerovatnoća da će ljudi koje privlače ekstremističke ideje tražiti i čitati različite ideološke i propagandne sadržaje ili *online* ili u stvarnom životu te ih dijeliti s drugima. Ovi materijali uključuju literaturu, informativne ili reklamne brošure i pamflete, različite predmete

⁵² Isto.

⁵³ Isto.

na kojima su simboli ili tekstovi povezani s ekstremističkim idejama i sadržajima. Posjedovanje ekstremističke literature i drugih sadržaja može biti pokazatelj interesiranja za širenje ideja, a njihova distribucija može biti pokazatelj njihove želje da te ideje podijele s drugima. Svoje ideje i vjerovanja ove osobe također pokušavaju osnažiti prateći diskusije na ekstremističkim internet-skim forumima i internetskim stranicama (videomaterijali, forumi za diskusiju, socijalne mreže, ekstremističke internetske stranice i sl.) ili lično ih kreirajući i dijeleći ove sadržaje.⁵⁴

Potrebno je naglasiti da interesiranje za specifičnu vrstu ideološke literature može biti rezultat različitih motiva i samo po sebi nije ilegalna aktivnost. Jedan od načina da se odredi je li takav materijal ekstremističke i terorističke prirode jeste na osnovu naglaska na nasilje, odnosno sadrže li ovi materijali određene simbole koji su specifični za nasilni ekstremizam i terorističke grupe kao što su IS, Džabhat al-Nusra i druge grupe. Naprimjer, posjedovanje ili distribucija literature i propagandnog materijala koji glorificira nasilje ili borbu za terorističke ideje i ciljeve upozoravajući je znak (*red flag*) za radikalizaciju.⁵⁵ Ovakvi materijali mogu biti povezani s borilačkim aktivnostima, videomaterijalima i slikama odsijecanja glava i ubijanja, drugim nasilnim djelima i apelima povezanim s ideološkim/terorističkim narativom, kao i priručnicima o pravljenju eksploziva, rukovanju oružjem, vojnim/borilačkim materijalima za obuku, posebno ako je povezano s terorističkim grupama. Međutim, ekstremistička priroda ovakvih materijala i sadržaja, posebno kad se govori o ideološkoj literaturi, teško je prepoznatljiva profesionalcima iz javnog sektora jer je ovakva literatura uglavnom pisana na arapskom ili turskom jeziku.

Što se tiče desničarske radikalizacije, relevantan upozoravajući znak može biti interesiranje za samostalne napadače kao što su *single shooters*, materijale s naglašenom nasilnom retorikom ili govorom mržnje. Ako literatura koju posjeduju i rasparčavaju pojedinci sadrži informacije o vojnim obukama, rukovanju oružjem ili pravljenju eksploziva, to upućuje na dodatno veći rizik od radikalizacije.

Organiziranje, vođenje ili prisustvovanje protestima s ciljem pružanja podrške ekstremističkim idejama i ciljevima

Učešće u protestima za ekstremističke ideje i ciljeve (povezano ili s desničarskim ili islamističkim idejama) može definitivno predstavljati jak faktor rizika od potencijalne radikalizacije.⁵⁶ Od posebne važnosti može biti praćenje ekstremističkih okupljanja, protesta i njihovih organizatora i vođa na lokalnoj razini, kao i okvirni broj prisutnih pojedinaca (lokalnih ili onih koji dolaze sa strane). Ovaj pokazatelj bitan je za policiju i profesionalce zadužene za osiguravanje masovnih skupova. U kontekstu islamske radikalizacije, organiziranje ili učešće u demonstracijama, marševima ili

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Dzhekova et al., *nav. dj.*

drugim javnim okupljanjima s ciljem davanja podrške terorističkim ciljevima i idejama ili organizacijama predstavlja upozoravajući znak (*red flag*). Ekstremističke islamističke ideje i ciljevi mogu uključivati uspostavu halifata kao funkcionalnog političkog entiteta s vjerskim normama islama koje bi zamijenile nacionalne zakone i sekularna pravila, rušenje uspostavljene vlasti i zamjenu „Islamskom državom“ (halifat), nametanje šerijatskih zakona kako bi se zamijenili nacionalni zakoni, aboliciju sekularnih konstitucionalnih pravila i zamjenu onim zasnovanim na islamskim principima.⁵⁷

U kontekstu desničarske radikalizacije ekstremistički ciljevi i ideje mogu uključivati protjerivanje svih stranaca, isključenje manjina iz političkog života, aboliciju konstitucionalno i demokratski izabrane vlasti s objašnjenjem da se one ne zalažu za interese nacije, promjenu liberalne demokratije u autoritativna ili pretjerano egalitarna pravila (direktna demokratija), ograničenje ili aboliciju kulturalnih ili vjerskih prava državnih manjina ili imigrantskih zajednica.⁵⁸

Kontakt s ekstremističkim grupama ili članstvo u njima (u domovini ili u inozemstvu)

Pojedinci na višoj razini radikalizacije tražit će da stupe u kontakt ili se priključe ekstremističkim grupama čije ciljeve podržavaju. Međutim, u nekim situacijama pojedinac može biti privučen toj grupi ne samo iz ličnih, unutrašnjih uvjerenja, nego i pod pritiskom vršnjaka ili putem kontakata u njihovom društvenom okruženju.⁵⁹

Profesionalci koji rade s mladim ljudima trebaju biti svjesni ovog pokazatelja u kontekstu desničarske radikalizacije. Jaka povezanost s ekstremističkim grupama najčešće će se pojaviti zajedno s drugim pokazateljima, kao što su promjene u vanjskom izgledu, učešće u grupnim aktivnostima (kao što su demonstracije i skupovi), odlazak na mjesta poznata po okupljanju određenih grupa i sl. Praktičari (posebno socijalni i prosvjetni radnici) trebali bi biti upoznati s osnovnim ekstremističkim grupama koje funkcioniraju u državi putem treninga i informacionih materijala.

Održavanje kontakata s ekstremističkim grupama u inozemstvu (desničarskim ili islamističkim), bilo putem telefona, interneta ili preko posrednika, može upućivati na činjenicu da je radikalizacija visoko vjerovatna. Međutim, iako se profesionalci u javnim ustanovama mogu susresti sa znakovima upozorenja povezanim s ovakvim kontaktima, praćenje ovih kontakata spada isključivo u nadležnost obavještajne službe.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Isto.

Uključenost u kriminalne aktivnosti / bande

Uključenost u kriminalne aktivnosti može biti i faktor koji je doveo do radikalizacije, kao i simptom da je proces radikalizacije u toku. Empirijska analiza počinjenih djela nasilne radikalizacije u zemljama zapadne Evrope i Sjedinjenih Američkih Država pokazuje da u mnogim situacijama počinioci imaju historiju nasilja, kriminalnu prošlost i članstvo u bandama.⁶⁰ Prema nedavnim rezultatima, kriminalne i terorističke grupe (u Evropi) regrutiraju članove iz istih grupa ljudi i na taj način kreiraju (često nenamjerno) sinergiju.⁶¹ Prema tome, učešće pojedinaca u takvim aktivnostima (u kombinaciji s drugim relevantnim pokazateljima) može predstavljati potencijalni doprinoseći faktor radikalizaciji. Nasilne ekstremističke ideologije i njihovi ciljevi i ideje privlače ljude iz kriminalnog miljea, ali ih isto tako mogu gurnuti u kriminalne aktivnosti. Pripadnost kriminalnom okruženju ili bandama može predstavljati plodno tlo odnosno povoljne okolnosti za pojedinca da bude uvučen u proces radikalizacije – kriminalne bande mogu imati kontakte s ekstremistima zbog krijumčarenja oružja ili drugih ilegalnih proizvoda. Nadalje, analiza počinjenih djela nasilnog radikalizma otkriva da su neki počinioci islamistički povezanoga nasilja u zemljama zapadne Evrope evoluirali kroz putanju zvanu *from zero to hero* („od nule do heroja“). Učešće u djelima nasilja zasnovano na ekstremističkoj islamističkoj ideologiji za ove osobe predstavlja način odvajanja od svog kriminalnog miljea i identificiranja s glorificiranim ciljem i idejom te usvajanje novog identiteta koji im daje narativ i opravdanje za počinjena kriminalna djela ili ona koja će počinuti, ili kao izgovor za nastavak činjenja kriminala, ali sada u ime „legitimnog cilja“ (*legitimate cause*).⁶²

2.2.3. VISOKORIZIČNI ZNAKOVI

Ovi znakovi ne predstavljaju znakove ranog upozorenja, nego predstavljaju kriminalizirana ponašanja koja u kontekstu radikalizacije i nasilja nose veliki rizik i zahtijevaju hitnu pažnju osoba zaduženih za provođenje zakona i obavještajnih službi.

Putovanja u zemlje visokog rizika i zone sukoba

Putovanja u zemlje visokog rizika i zone sukoba, kao što su Sirija ili Irak, identificirana su kao znakovi podrške ili predanosti džihadu.⁶³ Iz tih razloga bitno je nadgledati ovakva putovanja. Ovo nije rani upozoravajući znak radikalizacije, nego ozbiljan pokazatelj namjere da se osoba uključi u terorističku aktivnost (ili bar da putuje u države gdje postoji rizik od uvlačenja u terorističke aktivnosti).

⁶⁰ Basra, R., Neumann, P. and Brunner, C. (2016). *Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus*. London: The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Dzhekova et al., *nav. dj.*

Međutim, iako ove aktivnosti uglavnom prate i analiziraju obavještajne službe, u multi-kulturalnim zemljama, iz kojih su stanovnici putovali u inozemstvo kako bi se pridružili terorističkim borbenim grupama, najčešće su osobe iz porodice, društvenog okruženja ili profesionalci iz javnih ustanova prvi signalizirali autoritetima o namjeri ili stvarnoj svrsi putovanja tih pojedinaca.⁶⁴ Zbog toga je bitno ovaj pokazatelj prepoznati kao potencijalno snažan pokazatelj radikalizma, posebno u kontekstu trenutnih sukoba u Siriji i regiji i aktivnosti članova i osoba koje regrutiraju nove članove za islamističke vojne organizacije u drugim zaraćenim zonama, kao što su Jemen i Somalija.

Učešće u borbama / vojnoj obuci

Ovo je pokazatelj neposredne radikalizacije i signalizira pripremanje ili namjeru pojedinca ili grupe da učestvuje u ilegalnim borbenim aktivnostima.⁶⁵ Ovo je posebno bitno za praćenje od strane unutrašnje sigurnosti ili profesionalaca zaduženih za provođenje zakona. Organiziranje vojne obuke mora se razlikovati od uobičajenog fizičkog treninga (npr. borilačke vještine). Moguća tačka razlikovanja može se zasnivati na treningu u korištenju oružja u suprotnosti s generalnim fizičkim fitnessom ili treningom borilačkih vještina, ili namjeri i prirodi organizacije i grupe koja organizira i vodi trening. Međutim, treba primijetiti da u nekim zemljama postoje grupe ili klubovi bivših vojnih zaposlenika koji su nastavili organizirati i učestvovati u takvim događajima i aktivnostima koje uključuju rukovanje legalnim oružjem i drugim borbenim tehnikama, što ne znači neophodno da to predstavlja usvajanje vještina za ilegalne aktivnosti.

Kupovina oružja, eksploziva i povezanog materijala

Praćenje aktivnosti povezanih s kupovinom oružja, eksploziva i drugih povezanih proizvoda spada direktno u nadležnost osoba odgovornih za provođenje zakona koje imaju dužnost da nametnu kontrolu nad nabavkom i korištenjem oružja i koje mogu uočiti neobične ili ilegalne aktivnosti vezane za ovo.⁶⁶ One moraju biti svjesne da je u kontekstu radikalizacije ovaj pokazatelj od iznimne važnosti.

Dakle, ne postoji jedan univerzalni profil radikalizirane grupe ili pojedinca, niti postoji jedan tipični ekstremist. Radikalizacija uključuje brojne faktore, individualnu ranjivost, vanjske utjecaje, okidače i grupnu dinamiku. Najbitnije od svega jeste da je proces radikalizacije specifičan za svaki kontekst. U tabeli 4 navedena je lista vidljivih pokazatelja da pojedinac prolazi kroz proces radikalizacije.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

Tabela 4. Pregled pokazatelja rizika i ranjivosti

SUGESTIVNI	UPOZORAVAJUĆI	VISOKORIZIČNI	
<ul style="list-style-type: none"> - Prekidanje veza s porodicom i prijateljima, društvena izolacija - Vidljive promjene u vjerskim i drugim svakodnevnim rutinama - Uspostavljanje kontakata s vjerskim ili ideološkim vodama ili osobama koje se bave regrutiranjem novih članova, zalaganje za radikalnu retoriku - Grupna izolacija i ućahurenje 	<ul style="list-style-type: none"> - Posjedovanje ili distribuiranje ekstremističke literature, propagandnih materijala ili <i>online</i> sadržaja - Organiziranje, vođenje ili prisustvovanje skupovima organiziranim s ciljem promoviranja ekstremističkih ideja i ciljeva - Kontakt s ekstremističkim grupama ili aktivno članstvo u njima (u domovini ili u inozemstvu) - Uključenost u kriminalne aktivnosti / bande 	<ul style="list-style-type: none"> - Putovanje u visokorizične države / u ratom zahvaćena područja - Učestvovanje u borbama / vojnim obukama - Kupovina oružja, eksploziva i drugih sličnih materijala 	BIHEVIORALNI
<ul style="list-style-type: none"> - Otvoreno izražavanje nezadovoljstva - Izražavanje dihotomnih stavova prema svijetu (Mi protiv Drugih) - Izražavanje nepoštivanja ili odbacivanje legitimiteta (sekularnih) vlasti - Izjave kojima se dehumaniziraju grupe, kao što su „nevjernici“, homoseksualci, ili druge etničke i vjerske grupe 	<ul style="list-style-type: none"> - Izražavanje i širenje ideja o nelegitimnim radikalnim promjenama / abolicija sekularnog demokratskog društva - Otvoreno izražavanje podrške terorističkim organizacijama i ciljevima - Otvoreno izražavanje određenih stavova koji podržavaju nasilje 		KOGNITIVNI

Ove pokazatelje treba analizirati u svjetlu specifičnog lokalnog konteksta i dodatnih informacija koje se mogu prikupiti kako bi se dobila kompletnija i jasnija slika specifičnog slučaja. Važna razlika mora se napraviti između pokazatelja povezanih sa izražavanjem radikalnih pogleda i stavova i izražavanja podrške ili učestvovanja u nasilnim aktivnostima ili terorističkim grupama.

Aspekt promjena također je veoma važan kad je riječ o ranim znakovima upozorenja. Neka od ponašanja koja sugeriraju rizik mogu biti dio nečijeg uobičajenog ponašanja.⁶⁷

⁶⁷ Young et al. (2014). *TerRa Toolkit. Community Approach to Radicalisation*. Amsterdam: Burobraak.

Različiti pokazatelji mogu se odnositi na različite faze radikalizacije; kao što se i podrazumijeva, individualni proces međutim može biti snažno povezan s grupnom dinamikom i društvenim okruženjem, može imati višestruke faze i nije uvijek linearan. Ove faze najčešće uključuju individualnu ranjivost (faktori guranja – *push factors*, ili unutrašnji motivi za razvoj interesa ili povećana predisponiranost/receptivnost radikalnih ideja), traženje i razvijanje interesa i suosjećanja s radikalnim idejama i ciljevima, dolazak u kontakt s vanjskim faktorima privlačenja (*pull factors*, osobe koje vrše regrutaciju, radikalni propovjednici i ideološki lideri, internet), prihvaćanje, usvajanje i internalizaciju ideologija i vjerovanja, priključenje ekstremističkim grupama i uključenje u njihove aktivnosti i slično.⁶⁸

2.3.

PREGLED VIDLJIVIH POKAZATELJA

Na osnovi pretpostavke da se proces radikalizacije manifestira na određeni način i da ima određene simptome, akademske studije i praktični priručnici uglavnom se bave vidljivim pokazateljima rizika radikalizacije i ranjivosti, koji se mogu svrstati u dvije kategorije: bihevioralni, povezani s izgledom, i kognitivni, oni koji se odnose na stavove, identifikaciju i ideologiju.⁶⁹ Neki autori također spominju pokazatelje grupnog ponašanja, međutim većina pristupa zasniva se na individualnim pokazateljima. Nadalje se pravi razlika ovisno o razini rizika koje ovi indikatori predstavljaju, i to na signalizirajuće pokazatelje (*signal indicators*) i upozoravajuće pokazatelje (*red flag indicators*). Upozoravajući pokazatelji povezani su uglavnom s prednasilnim fazama procesa radikalizacije i zahtijevaju hitnu intervenciju. Ovi faktori često se preklapaju i teško ih je povezati s jednom fazom radikalizacije, te se i ne mogu samostalno koristiti kako bi se sa sigurnošću odredila razina rizika koji predstavljaju. Samo kada ih se razmatra u kombinaciji, oni mogu upućivati na određeni rizik. U Tabeli 5 navedeni su primjeri najčešće identificiranih vidljivih pokazatelja, uglavnom islamističke radikalizacije.

⁶⁸ UNDP, *nav. dj.*

⁶⁹ Dzhekova et al., *nav. dj.*

Tabela 5. Pregled vidljivih pokazatelja radikalizacije

BIHEVIORALNI POKAZATELJI (individualni i grupni)	POKAZATELJI U ODNOSU NA FIZIČKI IZGLED
<ul style="list-style-type: none"> - Detaljna pažnja prema onom što je haram i halal (zabranjeno i dozvoljeno), nagle i primjetne promjene u prakticiranju vjere, pritisak na druge svojim vjerovanjima i normama (npr. vjerske norme) - Napetost ili promjene u porodičnom životu - Prekidanje veza s dosadašnjom zajednicom, povlačenje iz prethodnih odnosa, društvena izolacija / polarizacija - Selektivna izloženost medijima, ovisnost o komunikacijskoj tehnologiji - Zaokupiranost i bavljenje propagandnim materijalima - Nedodirljivo ponašanje - Putovanje u inozemstvo ili promjena adrese stanovanja, kontakti s ekstremističkim grupama - Tajni sastanci - Agresivna ponašanja, nasilna ponašanja, sitni kriminal 	<ul style="list-style-type: none"> - Promjene u fizičkom izgledu (npr. brada, rezanje noktiju, skrivanje tetovaža i sl.); - Promjene u oblačenju (npr. nošenje hlača iznad članaka, odbijanje nošenja kratkih hlača, nošenje tradicionalne odjeće i sl.); - Promjene u tjelesnoj težini uslijed promjena prehrambenih navika <p>Napomena: Često su ovo samo prenaplašeni znakovi da pojedinac pripada određenoj grupi, poštuje norme i vjerovanja te grupe. Pretpostavlja se da bi potencijalni ekstremisti/teroristi pokušali da izbjegnu javno pokazivanje ovih znakova kako bi izbjegli razotkrivanje.</p>
KOGNITIVNI FAKTORI (stavovi i identitet)	VISOKORIZIČNI FAKTORI (prednasilni faktori)
<ul style="list-style-type: none"> - Promjene u ličnosti individue, a posebno u emocionalnom izražavanju - Korištenje nadimaka ili pseudonima - Spominjanje novih uzora ili ideoloških lidera - Sumnje u vlastiti identitet - Jaka odanost određenoj promjeni - Novootkriveni patriotizam - „Mi“ protiv „Drugih“ pogled na društvo - Kritičko izražavanje stavova protiv vlasti - Osjećaj nepovezanosti, promjene u ličnom narativu - Velika zainteresiranost za historiju i početke islama - Usvajanje legalističke interpretacije islama - Vjerovanje samo odabranim vjerskim autoritetima - Percipirani antagonizam „islam protiv Zapada“ - Niska tolerancija za percipirana teološka odstupanja - Glorificiranje patnje i nasilja 	<ul style="list-style-type: none"> - Smrtna retorika - Članstvo u ekstremističkim grupama - Kontakt s poznatim ekstremistima ili osobama koje regrutiraju nove članove - Napredna paravojna obuka - Učešće u borbama u inozemstvu - Nabavka oružja i eksplozivnog materijala - Organiziranje protesta inspirirano ekstremističkom ideologijom - Učešće u kriminalnim aktivnostima / problemi sa zakonom - Zagovaranje nasilja - Pokušaji prikrivanja radikalnog ponašanja - Sumnjiva putovanja - Sakupljanje i čuvanje opasnih materijala - Traženje informacija za pravljenje oružja - Zainteresiranost za izgradnju vlasti i društva - Prikupljanje stranih valuta i dokumenata, organiziranje putovanja

III RADIKALIZACIJA – IZ UGLA KLINIČKE PSIHOLOGIJE

3.1.

ŠTA NAS ČINI RANJIVIM?

Iskustva jasno govore da je ključna karakteristika ekstremističkih grupa i religijskih/političkih kultova njihova usmjerenost na ranjive ljude. Ranjivi ljudi mnogo lakše potpadaju pod utjecaj ekstremističke propagande i manipulativnih lidera. Šta nas čini ranjivim? Nezadovoljstvo sobom, svijetom u kojem živimo i životom koji živimo, a naročito nezadovoljene potrebe. Nezađovoljene potrebe nas čine ranjivim, a obećanje da će nam potrebe biti zadovoljene i da ćemo živjeti bolji život ako se priključimo grupi koja zastupa određenu doktrinu razlog je zašto pristupimo nekom religijskom/političkom kultu ili se radikaliziramo.

Ranjivost nije isto što i mentalna bolest. Postoji rasprostranjeno vjerovanje da samo ljudi fanatici mogu ubijati nevine ljude zbog religijskih ili političkih ciljeva. Ali velika većina terorista su normalni ljudi. Organizirane terorističke grupe ne žele mentalno nestabilne i psihotične osobe. Na njih se ne može osloniti i od njih organizacija može imati više štete

nego koristi. Pa kako onda objasniti to da su normalni ljudi spremni ubijati druge i sebe u ime nekog apstraktnog ideala? Tri preduvjeta moraju biti zadovoljena da bi osoba koja nije psihijatrijski pacijent pristala na ubijanje u ime nekog ideološkog cilja:

1. Cilj mora biti percipiran kao uzvišen i plemenit;
2. Terorizam je predstavljen kao jedini način da se ostvari taj uzvišeni cilj;
3. Lični interesi će biti zadovoljeni i važne psihološke potrebe će biti ispunjene ako se osoba priključi organizaciji.

Nezadovoljene bazične potrebe prave bolne rane u tkivu ljudske psihe. Te emocionalne povrede postanu blokade u razvoju, i zato je zadovoljavanje psiholoških potreba isto toliko važno koliko i zadovoljavanje fizioloških. Da bi se blokade u psihičkom rastu i razvoju otklonile, povrede moraju biti izliječene. Izliječene su kad je potisnuta emocionalna bol prepoznata i oslobođena (prebolovana). Ako se to ne desi, vrtimo se oko istih razvojnih potreba kao točak automobila zaglavljnjen u blatu. I ma koliko da ih želimo zadovoljiti, one su kao rupa bez dna. Dobar primjer za ovo je odrasli čovjek koji još uvijek pati od posljedica nezadovoljene bazične potrebe za egzistencijalnom sigurnošću. Kao dijete je bio siromašan i gladan, danas je on milioner, ali se i dalje osjeća materijalno neobezbijeđen. Živi u stalnom strahu od siromaštva, i bez obzira na to koliko novca da zaradi strah nikako da se smanji.

Ako bismo čuvenu Maslowljevju hijerarhiju potreba uzeli kao podlogu za klasifikaciju motiva koji nas pokreću u jednom ili drugom pravcu u životu, mogli bismo govoriti o sedam razvojnih nivoa i sedam vrsta potreba koje moraju biti zadovoljene kako bi se psihološki razvoj normalno odvijao.

1) Egzistencijalne potrebe – preživjeti i osjećati se sigurno

Odrasla osoba se osjeća sigurno ako su joj materijalne potrebe zadovoljene, ako može da zarađuje ili ima novac. Nezadovoljena potreba za egzistencijalnom sigurnošću izaziva osjećaj straha. Strah nas čini ranjivim za utjecaje onih koji bi da nas „prevedu na svoju stranu“. Ponudit će nam novac, posao ili materijalnu pomoć ako se radikaliziramo.

Strah je jedan od najsnažnijih motivacionih faktora u ljudskom ponašanju. Ne samo osjećaj materijalne nesigurnosti i strah za golu egzistenciju nego i strah da ćemo biti proglašeni grešnicima (i završiti u paklu!) jer nismo slijedili određena pravila ponašanja ili određenu doktrinu, karta je na koju igraju vođe i oni koji su zaduženi za regrutaciju. Zato se neki ljudi radikaliziraju jer im je obećano da će im grijehovi biti oprosteni.

2) Socijalne potrebe – biti s drugima i pripadati

Kad su nam bazične potrebe zadovoljene, tražimo društvo drugih da bismo zadovoljili potrebu za pripadanjem nekoj grupi – porodici ili zajednici. Zašto je važan osjećaj pripadanja? Kad smo u grupi, osjećamo se sigurnije jer nam drugi mogu pomoći u nevolji. Važan je i osjećaj identiteta koji se stvara pripadanjem grupi ili zajednici. Postoji još jedan razlog zašto želimo zadovoljiti potrebu za pripadanjem. Ako imamo osjećaj da nigdje ne pripadamo, to znači da nikom nismo bitni. Ne osjećamo se voljeni i prihvaćeni u društvu ili porodici, nikom nismo potrebni, roditelji nas ne razumiju, braća i sestre nas zanemaruju, nemamo partnera, a željeli bismo da imamo... I tako se nađemo u stanju hroničnog nezadovoljstva sobom i svojim životom. Ali ako se priključimo novoj grupi u koju smo pozvani i dobrodošli, osjećat ćemo se bolje. Drugim ljudima je stalo do nas! Oni računaju na nas! Mi smo bitni! Naše učešće je važno...

U ovu grupu potreba spadaju i potrebe za ljubavnim i seksualnim relacijama. Neke žene se radikaliziraju jer se nadaju da će tako naći partnera, ili se radikaliziraju iz straha da ne izgube partnera. Muškarcima je rečeno da ih lijepe žene čekaju u raj. Ili im je obećan posao i novac, a samim tim i mogućnost da imaju ženu.

3) Osjećaj lične moći, vrijednosti i samopouzdanja

Potreba svakog čovjeka je da ima moć da ostvari nešto do čega mu je stalo, da razvija svoje potencijale i talente, i da bude ono najbolje što može biti. Kad je ova potreba zadovoljena, čovjek se osjeća dobro u vlastitoj koži. Želja da se napravi nešto vrijedno u životu, ali i želja za osjećajem lične moći koji bar privremeno ublaži strah od bespomoćnosti, ili umiri nelagodu zbog niskog vrednovanja sebe i vlastitog života, u mnogim slučajevima je glavni motiv za priključivanje ekstremističkim grupama. Članovi regrutnog tima vrlo dobro znaju koliko je osjetljivo ovo mjesto u ljudskoj psihi, pa novopridošle hvale i tretiraju s poštovanjem, hrane im osjećaj ponosa i nude nešto što nije lako odbiti: status posebnog i odabranog, a često i status heroja. Status specijalnog stiču i oni koji prihvate određenu doktrinu kao jedino pravo i istinito vjersko učenje. Dobijaju epitet odabranih i članstvo u grupi u koju „obični smrtnici“ nemaju pristup („Mi znamo istinu i mi smo elita! Drugi su neznalice.“). Radikalizacija obećava svojim pristalicama i sedativ za bol zbog povreda koje su im drugi nanijeli. Drugi su ih ponižavali i omalovažavali, izazivali im osjećaj inferiornosti ili bespomoćnosti, ali ako se radikaliziraju imat će pravo i mogućnost da traže pravdu za ono što im je učinjeno. („Zar ja koji sam bez svoje krivice napadan i povređivan nemam pravo da se branim?! Moja braća su izložena nasilju i diskriminaciji. Zar mi nemamo pravo da kaznimo nasilnike?!“)

4) Ljubav

Ako se radikaliziram, ako ispunjavam Njegovu volju, voljet će me ne samo drugi koji vjeruju u mog Boga nego i sam Bog!

5) Potreba da komuniciramo sebe svijetu oko nas

Potreba da se ispoljimo kao individue, da nas drugi čuju i da ostavimo lični pečat na svijet također je važna ljudska potreba. Ako je nezadovoljena, osjećamo se frustrirani i neshvaćeni. Radikalizacija nudi rješenje: ako se radikaliziraš, postat ćeš glasnogovornik Božije volje i istine!

6) Potreba za identitetom, smislom i svrhom življenja

Identitet je ono sa čime se identificiramo, a to sa čime se identificiramo određuje kako vidimo sebe i svijet u kojem živimo. Identitet određuje i pravac kojim se krećemo u životu. Zato smo najranjiviji kad nam se stari identitet raspada, a novog nema na vidiku – malo šta nas motivira, nemamo ciljeve kojima težimo i zbog kojih živimo, ne vidimo ništa dobro u budućnosti. Kad individualna egzistencija gubi smisao, čovjeka počnu da muče mutne i zastrašujuće pomisli o besmislu života koji živi. Iz tih mračnih stanja izviru i pomisli o samoubistvu kao izlazu iz egzistencijalne praznine i mraka. Takve misli su obično mutne, skoro nikad jasno formulirane ili izgovorene, ali izazivaju vrlo neprijatan strah. I strah je mutan – ljudi se plaše nečega, ali ne znaju tačno čega. Nekad ga povezuju sa strahom od tjelesnih bolesti („Srce mi toliko lupa, dobit ću srčani udar!“; „Ne mogu da dišem, ugušit ću se i umrijeti!“), a nekad ga opisuju kao strah od propadanja u „crnu rupu“ (strah od ludila). Nađu se u očajničkoj potrebi za nečim što će zatvoriti „crnu rupu koja vuče prema dnu“, pa traže nešto što je značajno i vrijedno življenja, nešto što je veliko i plemenito. „Ako svojim postojanjem mogu doprinijeti uzvišenom idealu i cilju zbog kojeg vrijedi živjeti i boriti se, moja prolazna i beznačajna egzistencija će imati smisao“, tvrde oni koji tragaju za smislom života ili za novom ego identifikacijom. Ovakav način razmišljanja može poslužiti kao sedativ za strahove izazvane zastrašujućim pomislama o smrti i ludilu. Novi identitet – stečen usvajanjem određene političke ideologije ili vjerske dogme – tako postane zaštitna maska protiv vrlo neprijatnih napada straha od smrti ili straha od mentalne bolesti. Upravo kvalitet sedativa, ili zaštitne maske, čini ovu novu identifikaciju – „Ja sam sada vjernik posvećen visokom i plemenitom idealu“ – otpornom na svaku kritiku ili razuvjeravanje.⁷⁰ „Ova religija me čini boljim čovjekom!“, kažu ljudi koji prolaze kroz proces ideološke konverzije i preuzimaju novi identitet. Ali proces podrazumijeva „sve

⁷⁰ Mirjana Karanović, Jasna Žalica i Luna Mijović, koje igraju selefijske žene, išle su u džamiju i razgovarale privatno sa ženama pod nikabom. Prva je Mirjana bila fascinirana time da žene pod nikabom mogu imati posve suvremenu odjeću, da studiraju na fakultetu, predaju u srednjim školama, pedagozi su. Mirjana je točno primijetila da one tim pokrivanjem dobivaju nekakvu sigurnost. Te žene su to posve dobrovoljno uradile, nitko ih na to nije prisilio, one su imale izbor. Jasmina Žbanić u intervjuu za *Jutarnji list*: Kad sam počela snimati film, rekli su mi: Ubit će te vehabije. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/kad-sam-pocela-snimati-film-rekli-su-mi-ubit-ce-te-vehabije/2218830/>

ili ništa“. Ne možeš biti „na pola puta“ ili biti „i ovo i ono“. Samo totalna, beskompromisna posvećenost „najvrednijem cilju“ (u političkim i religijskim doktrinama uvijek opisanom u najljepšem svjetlu!) može dati vrijednost i smisao egzistenciji. „Sigurni smo da je nešto vrijedno življenja samo ako smo spremni da položimo svoj život za taj plemeniti ideal“, s puno ponosa kažu ljudi koji su našli svrhu življenja u služenju takvom uzvišenom idealu.

7) Potreba za samoaktualizacijom

Mnogi ljudi tragaju za duhovnim učenjem koje će im pomoći da razviju svoje potencijale, razumiju i unaprijede sebe (samoaktualizacija) i nađu smisao i svrhu življenja. Maslowljev koncept samoaktualizacije (samoostvarenja) nekad se dovodi u vezu s konceptom samorealizacije – spoznaje o prirodi svog sebstva⁷¹ kao aspekta univerzalnog (vječnog; božanskog). Čovjek sebe vidi i kao duhovno biće, pa ima potrebu za spoznajom duhovnih svjetova ili za religijom. Riječ „religija“ vodi porijeklo od latinske riječi re-ligare (re – ponovo; ligare – spona, spojiti se), što znači ponovo se povezati. Težnja ka vraćanju ili ponovnom povezivanju s nečim što je veće i značajnije od naše male, prolazne egzistencije je prirodna razvojna potreba. Neki ovu potrebu pokušavaju zadovoljiti ekstremističkom verzijom islama koja poziva na vraćanje „pravoj“ vjeri i obećava ljubav Boga za svete ratnike i „one koji provode Božiju volju“.⁷²

3.2.

FRUSTRIRANI ČOVJEK

Pitanje ko će biti radikaliziran, a ko neće, centralno je pitanje koje postavljaju stručnjaci za prevenciju radikalizacije. Faktori kao što su ideologija, harizma lidera, manipulativni programi i „propaganda koja ljudima ispire mozak“ ne objašnjavaju zašto se neko radikalizira. Nekad je odgovor na pitanje ko će se radikalizirati a ko neće vrlo jednostavan: oni koji ne vide ništa vrijedno u tome neće se radikalizirati. Oni koji vide da tu ima nešto za njih – hoće. Dva su važna faktora u osnovi svakog socijalnog fenomena kao što je radikalizacija: 1) frustrirani um nezadovoljan sadašnjim životom, i 2) efikasne strategije i tehnike regrutiranja.

⁷¹ Sebstvo; sobstvo; više ja; engl. *self*

⁷² Abraham Maslow je jedan od osnivača humanističke psihologije – treće sile u oblasti psihologije (prve dvije su psihoanaliza i biheviorizam). On je također i jedan od osnivača transpersonalne psihologije. Transpersonalna psihologija se smatra četvrtom silom u psihologiji. Fokusira se na duhovne aspekte i nastoji da opiše i integriše iskustva misticizma (direktna, lična iskustva sa stanjima svijesti izvan uobičajenih stanja budnosti i sna). Mi smo mnogo više nego naša persona, ličnost ili ego identifikacija, kažu transpersonalni psiholozi. Govore o „vrhunskom iskustvu“ transcendentalnim vizijama, duhu kao esenciji ljudskog bića, uvidima u prirodu sebstva te o sponi između sebstva i univerzalnog (božanskog).

Nema radikalizacije bez nezadovoljstva sadašnjom životnom situacijom. Radikalizacija obećava nadu, a nada u bolji život je ono što motivira frustrirane ljude. Nema veze da li je u pitanju nada u bolji život nakon smrti ili nada da će pokret dovesti raj na zemlju, da ćemo ja i moja braća živjeti u blagostanju i ljubavi, ili da će moj „tim“ (i ja u njemu) dominirati nad drugim „timovima“ i tako steći slavu i moć. Ljudi koji se osjećaju dobro u vlastitoj koži ne žele da im se život promijeni. Drugi se plaše promjena i žele da konzerviraju postojeće stanje. Ali čovjek koji pati želi bolji život, i to što prije! Zato se neki preko noći radikaliziraju. Šta nam čini život mizernim pa smo u očajničkoj potrazi za nadom u bolje sutra?

Siromaštvo. Postoji razlika između onih koji su tek odnedavno postali siromašni i onih koji su već generacijama siromašni. Ovi prvi se osjećaju mnogo više frustrirani nego ovi drugi. Sjećanje na vremena kad su „imali“ je još živo, pa poziva na revolt i jača želju da se izgubljeno vrati. Patnja i mizerija sama po sebi ne dovodi do pobune. Nada u bolje sutra podstiče pobune i revolt. Dvije su vrste nade: nada u bolje sutra i nada u bolju daleku budućnost. Radikalizacija nudi brzu i uzbudljivu promjenu života. Upravo ta i takva očekivanja podstiču na akciju i objašnjavaju zašto se neki ljudi iznenađujuće brzo radikaliziraju.

Usamljeni vuk. Poznato je da čvrste porodične veze ili osjećaj pripadanja nekoj većoj ili jačoj zajednici čine ljude imunim na poziv da se priključe ekstremističkim ili terorističkim grupama. Mnogo je lakše radikalizirati osobu koja je „usamljeni vuk“. Usamljeni ne pripadaju grupi koja će im dati osjećaj da su prihvaćeni i potrebni, niti kolektivu na koji se mogu osloniti i zahvaljujući kojem mogu zamijeniti svoje *malo ja* velikim i *moćnim mi*. Statistike pokazuju da značajan broj radikaliziranih u zapadnim zemljama Evrope dolaze iz druge generacije imigranata. Zašto? Da li zato što porodične veze i veze s prvobitnom zajednicom slabe, a nove još uvijek nisu čvrsto uspostavljene?

Osjećaj bezvrijednosti. Život nam se čini prazan i bezvrijedan ne samo kad smo siromašni ili kad ne pripadamo nego i kad sebe vidimo kao inferiornog ili beznačajnog pojedinca. U tom slučaju pristupanje nekom pokretu djeluje privlačno i poželjno.

Poznato je da su muškarci koji su upravo napustili vojsku i ljudi koji su nedavno otpušteni s posla, ili im se organizacija raspala, više podložni pozivima da se radikaliziraju nego ljudi koji su aktivni članovi nekog kolektiva. Neprijatni osjećaj neizvjesnosti, prepuštenost samom sebi i strah od lične odgovornosti motivira ih da se priključe nekom masovnom pokretu. Želja da se pridruže „bratstvu“ i uzbuđenje kad pripadaju velikom i značajnom kolektivu također motiviraju bivše vojnike ili bivše članove nekog muškog kolektiva u kojem su se dobro osjećali. „U masi ravnopravnih svi smo braća, svi smo isti, nema

takmičenja između nas. U toj masi moja inferiornost se istopi i postane neprimjetna kao vlakno u tkanini, ali će moje *malo ja* ipak ostaviti pečat i doprinijeti nečem velikom.“

Istina je da mnogi ljudi žele utopiti svoju ‘malenkost’ u grupu ili pokret, i tako izbjeći suočavanje sa bolno besmislenom individualnom egzistencijom. Strah od slobode o kojem piše Erich Fromm – slobode da budeš nezavisna individua – objašnjava zašto se ljudi priključuju masovnim pokretima u kojima svi nose istu uniformu i govore, misle i ponašaju se na sličan način. Ako to razumijemo, postaje jasno zašto se radikaliziraju ljudi kojima je vjersko učenje neke ekstremističke grupe sve donedavno bilo potpuno strano. Njih ne privlači toliko religijska doktrina koliko obećanje da će im biti izbrisan osjećaj nezadovoljstva sobom i svojim životom ako se priključe pokretu. I ne samo da će im nestati osjećaj nezadovoljstva sobom jer se osjećaju mali i beznačajni nego će organizacija preuzeti na sebe svu odgovornost za uspjehe i neuspjehe poduzetih akcija i odluka, i time ih osloboditi teškog bremena lične odgovornosti za životne promašaje i poraze.

Ali šta nas čini inferiornim i beznačajnim? Ništa toliko ne podiže samopouzdanje koliko sposobnost da stvaramo. Vidjeti kako nešto izlazi iz naših ruku, raste i razvija se, zadovoljstvo je kojeg se čovjek ne želi odreći. Mnogi ljudi čija se kreativnost suši, a potentnost smanjuje, nastoje da izbjegnju susret sa svojim jalovim ili impotentnim *ja*. Neostvareni intelektualci i umjetnici nađu rješenje za svoj lični problem (problem definiran kao nezadovoljstvo i prezir prema sebi) kroz „integriranje putem radikaliziranja“ svog *malog ja* u velike socijalne pokrete kojima žele da doprinesu. I njima, ne samo bivšim vojnicima, priključivanje masovnim pokretima djeluje kao privlačna alternativa življenju sa samim sobom.

Nekima je, opet, radikalizacija alternativa življenju s drugima. Mi se iznenadimo kad čujemo da se dojučerašnji panker ili roker radikalizirao. Šta ga je motiviralo da prihvati selefizam, pitamo se. Teoretičari tvrde da je selefizam negacija tradicionalnog islama. Islam je vjera roditelja ili predaka, a oni koji ne žele da se uklope u „uobičajeno i tradicionalno“ vide u novom načinu razmišljanja i življenja privlačnu zamjenu za obično i poznato. Osim toga, selefizam glorifikuje „pravi islam“, pa su dojučerašnji pankeri i alternativci sad bolji i veći muslimani nego njihovi roditelji i komšije.

Kompleks heroja. Sindrom heroizma ili takozvani kompleks heroja fenomen je koji opisuje ljude privučene statusom i priznanjima koja se dobijaju za herojska postignuća. „Ja imam važan posao da uradim u životu!“, kažu oni. Svima nama je važno kako nas drugi vide. Ljudi nas doslovno hrane pažnjom, komplimentima, priznanjima, pohvalama, divljenjem... Nekad je i negativna pažnja – ukor, kritika, kazna... – bolja nego nikakva.

Fizička ljepota skreće pažnju drugih, i zato je važno kako izgledamo. Postignuća izazivaju divljenje, i zato su postignuća i uspjesi važni. Ljudi nas vrednuju zbog bogatstva, statusa uglednog, poznatog i slavnog, a kad nas drugi tako vrednuju dobro se osjećamo u vlastitoj koži. Sva naša ljepota, bogatstvo i postignuća ništa ne vrijede ako to niko ne vidi, ne cijeni, niti obraća pažnju na nas. Teško je bez te hrane. Ali ljudska pažnja nije samo hrana. Može biti i droga. Ljudi postanu ovisni o pažnji koju privlače. Kad je ne dobijaju, upadaju u turobna emocionalna stanja, nekad i u depresiju.

Oni koji žele da budu zapamćeni kao heroji teške životne situacije ili svjetske probleme doživljavaju kao izazov i priliku da se dokažu. To ne znači da nemaju i iskrenu želju da pomognu drugima. Evo nekoliko razloga zbog kojih ljudi „obole“ od kompleksa heroja i žele da se žrtvuju za dobrobit drugih:

- Potrebna im je pažnja koju nisu imali u djetinjstvu. Bili su zanemareni ili nevoljeni, ali su naučili da dobijaju pažnju i ljubav pomažući drugima.
- Rano su gurnuti u ulogu pomagača i spasilaca drugih članova porodice. Naučili su kako se pomaže drugima, i razvili su potrebu da budu potrebni.
- Sretni su kad mogu pomoći ljudima. Osjećaju se vrijedni i potrebni.
- Saosjećaju s ljudima koji su u istoj nevolji. Bol mogu ublažiti tako što će pomoći drugima da manje pate.
- Kad su bili u nevolji, neko im je pomogao, spasio ih ili ostavio vrlo pozitivan utisak na njih. Sad i oni žele da spase druge i ostave utisak.
- Žudnja za slavom. Žele da slušaju o tome kako su veliki i sjajni.

Ponovo rođen! Za neke radikalizirati se znači ponovo se roditi. A ponovo se roditi znači odbaciti onog starog i bezvrijednog sebe i steći novi, moćni identitet. Do jučer frustriran i nezadovoljan svojim životom, on je sada potpuno asimiliran u kolektiv radikaliziranih. Nema više osjećaja frustracije i patnje. On se oslobodio tereta praznog i besmislenog prošlog života – oslobodio se starog sebe! Sad je jedan od odabranih, podržan i zaštićen nevidljivom ali sveprisutnom višom silom. Mnogi ne kriju to svoje novo, *veličanstveno ja*. Okače ga na Facebook da ga i drugi vide. Novi identitet jača i osjećaj lične moći. Daje čovjeku pravo da se osveti za svoje životne poraze ili povrede koje su mu nanijeli drugi, pa otkrije spremnost na ubijanje ljudi. Ili fascinaciju vlastitom smrću.

3.3.

HARIZMATIČNI LIDERI I MENTORI – MAJSTORI ZA SLABE TAČKE I NEZADOVOLJENE POTREBE

Propaganda teško može prodrijeti u zatvoren um, a i veliko je pitanje koliko može unijeti u svijest nešto što je sasvim novo. Najlakše dopire do uma već otvorenog da primi i više služi da opravda i formulira postojeće stavove i vjerovanja nego da instalira nova. I najbolje uspijeva kod frustriranih.

Ali za uspješnu radikalizaciju propaganda sama po sebi nije dovoljna. Potrebne su i efikasne tehnike regrutiranja.

Šta su efikasne tehnike regrutiranja? Formula je uvijek ista:

1. Fokusiraj se na nezadovoljene potrebe onih koje želiš regrutirati i njihovu želju za promjenom života.
2. Ukaži na problem. Ako ne postoji problem, napravi ga.
3. Ponudi rješenje za problem. Šta je rješenje problema? Da se priključe tvojoj organizaciji, naravno.

Lideri, mentori i oni zaduženi za regrutiranje znaju naše slabe tačke i bolna mjesta. Obećavaju nam promjenu nabolje.

Privuku nas ne toliko onim što govore koliko onim kako govore. I govore ono što će nam pokrenuti emocije. Kako to rade?

1) Igranje na kartu emocija

Lideri definiraju problem i tvrde da su osjećanja rezigniranosti ili ljutnje normalne reakcije na problem. I ne samo da su reakcije kao što su ljutnja i mržnja normalne nego su i sasvim

opravdane. To je prvi korak. Drugi korak je razbuktavanje nade. Pričaju o viziji budućnosti od koje čovjeku zastaje dah. Vjera u bolju budućnost nas motivira na akciju i čini nas jačim i otpornim na depresivna osjećanja beznađa i bespomoćnosti. Svaka žrtva, čekanje i trpljenje se isplati ako ćemo imati takvu budućnost. Osim toga, naša patnja je samo privremena.

Sljedeći korak je poziv na udruživanje. Moramo stvoriti veliku i jaku zajednicu ili pokret. Samo tako možemo u bolju budućnost. Lideri nam pojačavaju želju da se udružimo s drugima. U ogromnom okeanu masovnog pokreta možemo utopiti beznađe i bezvrijednost, i sebi vratiti osjećaj moći i vrijednosti. Šta je potrebno da neko postane lider koji će motivirati druge da se radikaliziraju? Kapacitet za mržnju prema neprijatelju, dobro poznavanje nezadovoljenih ljudskih potreba, prezir prema sadašnjosti i okrenutost ka budućnosti vrlo su važni faktori. Smjelost, hrabrost, vjera u sebe i uvjerenje da si rođen da budeš lider također su važni. Sposobnost da uvjeriš druge (i sebe) da je to što zastupaš i govoriš jedina i prava istina je apsolutno neophodna.

2) Igranje na kartu jedine ispravne religijske/političke doktrine

Svim dogmatskim učenjima zajedničko je to što se uvijek predstavljaju kao jedina prava i istinita, i što od sljedbenika zahtijeva da ne teže ka preispitivanju ili razumijevanju, nego slijepoj vjeri u doktrinu. Ne sumnjati u ispravnost usvojene dogme, vjerovati da te podržava misteriozna božanska sila, biti siguran u to da je neprijatelj zao i opasan, i zato mora biti uništen, i spremnost da se posvetiš i žrtvuješ za uzvišeni ideal kvalitete su koje vođe podstiču i nagrađuju.

Zašto je važno usaditi uvjerenje da je „moja vjera jedina prava vjera, sva ostala religijska učenja su pogrešna“? Bez čvrstog uvjerenja u ispravnost doktrine koju usvaja, radikalizirani čovjek bi se osjećao ili kao kriminalac koji ubija nedužne ljude ili kao kukavica i slabić koji je prodao dušu đavolu zbog para, potrebe da negdje pripada, osjećaja moći, slave, želje da nađe smisao i svrhu življenja..., ili nečeg drugog što ga je motiviralo da se radikalizira. Zato on ne smije sumnjati u ispravnost onog u što vjeruje! I zato su rasprave s radikaliziranim čovjekom o tome šta islam stvarno uči neplodne. Nebitno je šta islam kaže o ovome ili onome. Kad bi bilo bitno, radikalizirani čovjek bi počeo da sumnja u ispravnost svojih vjerovanja i osjećao bi se vrlo loše. U nekim slučajevima je nepokolebljiva ubijeđenost u ispravnost usvojene dogme i rigidno pridržavanje pravila i rituala pitanje mentalnog zdravlja i bolesti – osobe koje imaju jake predispozicije za mentalnu bolest mogu da 'potonu' u psihotično stanje kad im se sistem vjerovanja raspadne. A nekad je odbrana usvojene

ideologije bitka na život i smrt jer neki ljudi budu preplavljeni suicidalnim idejama „kad shvate da su bili izmanipulirane budale“. Ovo je ujedno i jedna od centralnih tema u procesu deradikalizacije. Ljudi koji su se uspješno deradikalizirali kažu da je proces počeo onda kad su počeli da sumnjaju u moralna načela lidera i mentora, u istinitost doktrine koju su sve donedavno branili, i u ispravnost onog što rade. Deradikalizirani često govore o osjećaju stida i ljutnje na sebe što nisu na vrijeme vidjeli kakav mamac ih je privukao u organizaciju kojoj je cilj širenje terora i prolijevanje krvi. Da bi izbjegli to vrlo neprijatno osjećanje, mnogi radikalizirani žele da ostanu radikalizirani. I umjesto da slušaju o tome šta islam kaže o džihadu, više vole da šire propagandu i uvjeravaju druge u ispravnost svojih vjerovanja.

Širenje propagande služi ne samo da se regrutiraju novi članovi nego i da se smanje vlastite sumnje ili osjećaj krivice. Često je to jedan od glavnih faktora koji motivira ljude zadužene za regrutaciju. Odlučnost misionara da šire doktrinu svuda po svijetu proizlazi i iz mutnog ali dubokog osjećaja „nedovoljnosti“. Čega nije dovoljno? Fanatik koji se predao misiji regrutiranja jača vlastitu vjeru u doktrinu koju propovijeda time što preobraća druge. Ako bi svijet vjerovao u isto ono u šta on vjeruje, to bi bio dokaz da on stvarno zagovara istinu.

Strast kojom neki pozivaju na radikalizaciju ili šire iracionalnu dogmu, uvjereni da „ili će se ljudi vratiti na pravi put ili će svijet propasti“, često sakriva sumnje u ispravnost vlastitih riječi. A govoriti neistine izaziva osjećaj krivice, ili strah od grijeha i Božije kazne.

3) Igranje na kartu grijeha

Jedna od tehnika regrutiranja u religijske organizacije i ekstremističke grupe je igranje na kartu straha od grijehova i opraštanja grijehova. Riječ je o klasičnoj igri „napravi problem, a onda ponudi rješenje za taj problem“. Kultiviranje ideje grijeha i etiketiranje određenih stvari kao grijeh, pa pozivanje da se pridružiš organizaciji – postaneš odani član koji ispunjava svoje obaveze, poštuje pravila i učestvuje u ritualima kako bi nakon smrti išao u raj – dio je ove strategije. Ili se žrtvuješ i otkupiš grijeh kroz žrtvovanje.

4) Igranje na kartu slave

Mnogi radikalizirani mladi ljudi fascinirani su narativom o bratstvu superheroja koji se bore za muslimansku zajednicu. Fascinirani su i kolektivnim spektaklima, masovnim scenama i slavom. Slava je dramaturški koncept. Ne možeš biti slavan ako nema publike koja te slavi. Onima koji će poginuti u terorističkim akcijama rečeno je da će oči svijeta biti

na njima. Ne samo savremenici nego i njihovi preci i generacije koje dolaze bit će ponosni na njih. Oni će svojim herojskim djelima zamijeniti svoje malo i *prolazno ja* imaginarnim *vječnim ja*.

5) Igranje na kartu mržnje prema neprijatelju

Postoji izreka da se masovni pokreti i ekstremističke organizacije mogu razvijati i širiti bez vjere u Boga, ali nikada bez vjere u đavola. Lideri koji znaju kako pokrenuti masovni pokret, i kako ga održavati u životu, vrlo su vješti u odabiru pravog neprijatelja. Oni znaju da je imati značajnog neprijatelja (koji ne može biti apstraktan, nego mora biti vrlo konkretan) od suštinske važnosti, pa neprijatelju posvećuju isto toliko pažnje koliko i doktrini i programu djelovanja.

Ko je idealan neprijatelj? Izgleda da je najbolji neprijatelj stranac. Ako ga nađemo u vlastitim redovima, moramo mu dati strano porijeklo ili ga nekako otuđiti od sebe i prikazati kao onog koji nije *mi*. Ne smije biti slab i beznačajan. On mora biti opasan, moćan i sveprisutan. Svaki naš poraz i svaka teškoća na putu širenja pokreta djelo je neprijatelja, svaki naš uspjeh je trijumf nad zlom koje neprijatelj širi.

Zašto je važno imati dobrog neprijatelja? Svako ko je studirao vojnu psihologiju zna da ništa bolje ne udružuje ljude nego zajednička mržnja prema istom neprijatelju. Ljudi potpuno različitih profesija, shvatanja i društvenih slojeva vrlo brzo se povežu ako usmjere mržnju u istom pravcu. Ali ne povezuje svaka mržnja podjednako. Ima nekoliko vrsta mržnje. Jedna je prema onima koji su nas stvarno povrijedili, a druga je prema „strancima“.

Kad se osjećamo superiorni u odnosu na one koji nam predstavljaju problem, mi ih obično preziremo, čak ponekad i žalimo, ali rijetko mrzimo. A i ako ih mrzimo to je zato što su nas povrijedili. Razumljivo je što se čovjek koji je stvarno povrijeđen okreće drugima i traži podršku u mržnji prema ljudima koji su mu nanijeli zlo. Ali kako objasniti da pripadnici ekstremističkih grupa i terorističkih pokreta mrze a da to osjećanje nije rezultat povrijeđenosti i nema nikakvo vidljivo opravdanje? Takvu vrstu mržnje mogli bismo nazvati nerazumljivom mržnjom. Iako može zvučati čudno, upravo je ova nerazumljiva mržnja najbolje ljepilo koje spaja ljude.

Odakle dolazi i zašto baš takvo osjećanje služi kao cement koji udružuje ljude u zajedničku terorističku ili ekstremističku grupu? Ovo emocionalno stanje često je rezultat nastojanja da se potisne svijest o vlastitoj krivici, neadekvatnosti, bezvrijednosti ili nečem drugom što

se doživljava kao lični nedostatak. Averzija ili mržnja prema sebi se onda projektuje na vanjskog neprijatelja. A što više ljudi osjeća to isto, osjećanje dobija potvrdu da je ispravno i opravdano. Tako mržnja postane važan psihološki mehanizam odbrane. Budući da je važan, vrlo je otporan na promjenu – ne želim da se lišim te emocije jer sve dok imam neprijatelja i mrzim njega ne mrzim sebe. Osim toga, emocija je energija-u-pokretu (*e-motio*; od latinskog *movere* – kretati se), bijes i mržnja daju mi energiju i dižu me iz stanja bespomoćnosti ili straha. Strastvena mržnja daje i svrhu praznom životu („Moj život je značajan jer je posvećen borbi protiv opasnog neprijatelja“), naročito ako je udružena s mržnjom drugih članova grupe ili pokreta. Ako posmatramo dinamiku zbivanja u ekstremističkoj grupi i pratimo relacije među članovima, vidjet ćemo da ih mržnja prema „nevjernicima“ povezuje mnogo bolje i mnogo više nego sama vjerska doktrina zbog koje su se, navodno, priključili grupi. Pripadnost grupi oslobađa od neprijatnog osjećaja individualne odgovornosti i krivice, pa ljudi koji nikad ne bi počinili zvjerstva kad su sami (ma koliko da mrze) rado i slobodno ih čine kad su u grupi. To je također jedan od razloga zašto se ljudi radikaliziraju.

Ali ubijanje nevinih ljudi je grijeh zbog kojeg se ide u pakao! Da bi se izbjegao osjećaj krivice i strah od Božije kazne (strah od pakla), valja uvjeriti sebe i druge da neprijatelj nije tek obični smrtnik, nego niže vrijedno biće ili grešnik koji zaslužuje smrtnu kaznu. Dehumanizacija – preoblikovanje čovjeka u monstruma koji zaslužuje da bude mučen ili ubijen – ne samo da je važan psihološki mehanizam samoodbrane i samozaštite nego je i važna strategija kojom se služe svi vojni lideri i oni zaduženi za radikaliziranje novih članova. Radikaliziranje novih članova najbolje se provodi u malim grupama.

3.4.

RADIKALIZACIJA: PROCESI U MALIM GRUPAMA

Proces radikalizacije najčešće se odvija u malim grupama prijatelja i poznanika. Mentori i ljudi zaduženi za regrutiranje i radikaliziranje drže se određenih pravila i uputstava. Ta pravila i uputstva nisu ništa novo. Postoje već hiljadama godina, i svi koji su obučavani u

centrima za regrutaciju vojnika ili za vrbovanje u terorističke ili ekstremističke organizacije bilo koje vrste vrlo dobro znaju kako se to radi.

1. **Definiraj problem.** („Braćo, ono što vidimo danas je ogroman rat protiv nas i *ummeta*.⁷³) Šta je problem, šta je rješenje problema i šta su akcije koje će dovesti do rješenja problema zavisi od toga kako vidimo problem. Ko određuje kako će radikalizirani čovjek vidjeti problem? Lideri, mentori i oni koji su zaduženi za radikaliziranje novih članova grupe.

2. **Definiraj neprijatelja i nepravdu koju čini.** („Mi vidimo kako se oni ponašaju prema nama i kako pokušavaju da nam oduzmu *din*. Hapse našu braću samo zato što pokazuju ljubav prema Bogu.⁷⁴) Lideri, mentori i oni koji regrutiraju određuju ne samo kako će problem biti viđen nego „programiraju“ i percepciju neprijatelja. Cilj ove faze programiranja je fokusirati pažnju članova grupe na neprijatelja. Svi vojnici i teroristi trenirani su da neprijatelja vide kao opasnog i kao nekog ko nije običan čovjek. Dehumanizacija neprijatelja eliminira osjećaj krivice.

3. **Aktiviraj emocije.** („Je li ovo ispravno?“ Članovi grupe odgovaraju: „Ne.“⁷⁵) Cilj je aktivirati vrlo specifičnu emociju – mržnju. Mržnja pokreće na akciju i ujedinjuje članove grupe.

4. **Ponudi rješenje za problem.** („Onda kako da se borimo protiv ove opresije? Džihad, braćo!⁷⁶) Terorizam je ponuđen kao *jedino* rješenje za problem. Terorizam kao rješenje za problem „upakovan je u lijep celofan“ i prikazan kao plemeniti cilj.

5. **Ponuđeno rješenje (terorizam) opravdano je narativom o Božijoj volji.** („Zar ne piše u Kur'anu, 'I ubij ih kad god ih pronađeš...'“⁷⁷)

6. **Pojasni, ako je potrebno.** („Šta mislite da ovo znači? Znači da se borimo protiv nevjernika gdje god da su, sve dok ne nestane fitna (podjela). Borimo se dok ne istrijebimo neprijatelja.“⁷⁸)

7. **Obraćaj se lično članovima grupe.** („Pogledajte vašeg brata Abdula. Zar nije uradio ono što je protiv kjafera – Ali on se borio za nas! Borio se za *ummet!*“)

8. **Jasno definiraj nagradu.** („Dženet [raj] sada je njegova nagrada.“⁷⁹)

9. **Pojačaj emocionalni odgovor (mržnju) i podvuci potrebu za odlučnom akcijom.** („Pitam vas, braćo: zar nije uradio ono što je ispravno? I mi moramo uraditi ono što

73 Novinar, koji je ostao anonimn, izvještava kako se infiltrirao u skriveni australski svijet radikalnog islamizma - "In the shadows - Undercover among the jihad recruiters" (U sijenci - Na tajnom zadatku među džihadističkim regrutima) - *The Sydney Morning Herald*, juli 16-17, 2016.

74 Isto.

75 Isto.

76 Isto.

77 Isto.

78 Isto.

79 Isto.

je ispravno! Svi se moramo pridružiti putu i okončati nepokoravanje Bogu.“⁸⁰)

10. **Rješenje za problem (terorizam) mora biti precizirano i predstavljeno kao jedino ispravno rješenje.** I ne samo ispravno nego i potpuno opravdano. Nasilje je opravdano time što je neophodno za ostvarenje plemenitog cilja – sastavni je dio uzvišene misije („Bog nas vodi prema putu osvete“). Počinjeno je iz saosjećanja prema braći i sestrama („Zar ne osjećate bol svoje umiruće braće i sestara? Zar ovo nije ono zbog čega ste došli kod nas, braćo?“⁸¹).

11. **Pojačaj članovima grupe osjećaj da su posebni.** („Brate, ti si lav, i sada si sa drugim lavovima ovdje, koje je Bog poslao. Mi moramo uraditi ono što je ispravno prema Bogu. To je naša dužnost izabranih Božijih sljedbenika da ustanemo protiv ovih napada na nas i naš način života.“⁸²)

3.5.

POZIV NA RAZMIŠLJANJE

Jedna te ista tragična drama se kao pokvarena ploča vrti kroz cijelu historiju čovječanstva. Zašto ljudska rasa tolerira ovu patetičnu priču o *mi* i *oni* – priču čiji je jedini cilj da izazove sukob i rat? Kome je u interesu da se naša životna energija usmjeri ka konfliktima i ratovima koji služe da generiraju bol, poniženje, poraz, teror, žalost, patnju i smrt? Zašto mi toleriramo te takozvane lidere i dozvoljavamo im da se uz pomoć naših života igraju igara moći? I posljednje pitanje: postoji li neko ili nešto što manipulira ne samo nas male ljude nego i velike lidere koji upravljaju regrutnim centrima širom svijeta?

Virus uma

Kad virus bjesnila inficira psa, pas postane bijesan i ujede drugog psa. Virus bjesnila nije običan virus. To je vrlo opasan parazit koji ima moć da promijeni ponašanje domaćina u čiji organizam je prodro. Izaziva tačno ono ponašanje koje mu omogućava preživljavanje i širenje. Kako to? Virus je u pljuvački zaraženog psa, i kad zaraženi pas ujede drugog prenese mu zarazu. Ovaj drugi sad dobije silnu želju da ujede trećeg, i tako dalje.

80 Isto.

81 Isto.

82 Isto.

Ako bismo putem telepatije pitali bijesnog psa zašto ujeda druge, najvjerojatnije bi rekao da ni sam ne zna šta je pravi razlog ili uzrok takvog njegovog agresivnog ponašanja. Jednostavno se osjeća prisiljen da to radi. A možda ne bi tako odgovorio na ovo naše pitanje. Možda bi iznio seriju primjera i dokaza o tome kako i čime ga je drugi pas isprovocirao. Ili bi tvrdio da je u svijetu pasa ujedanje drugog psa opravdana kazna za neprijateljsko ponašanje, te prema tome nema ništa pogrešno u tome što on ujede neprijatelja. A možda bi i razradio ideologiju po kojoj se samo putem ujedanja može doći do nekog važnog i uzvišenog ideala...

Microsoft Word rođen je 1983. godine, a razvili su ga Charles Simony i Richard Brodie. Taj isti Richard Brodie, čiji kompjuterski program Word koristimo svaki dan, 1996. godine napisao je knjigu *Virus uma*. U njoj piše o memetici – novoj naučnoj teoriji koja objedinjuje biologiju, psihologiju, sociologiju i kognitivnu nauku. Šta je memetika? Gen je jedinica bioloških informacija, a mem je jedinica kulturnih informacija, rekao je teoretičar evolucije i biolog Richard Dawkins i tako uveo pojam *mem*. Mem je informatička jedinica koja nastanjuje ljudski um. Reproducira se slično kompjuterskim i biološkim virusima, pa proces samoreprodukcije vodi do širenja na veliku grupu ljudi. Širenje religijskih kultova i ekstremističkih grupa rezultat je „infekcije“ o kojoj tek počinjemo da učimo, kaže Richard Brodie i poziva nas da studiramo virus uma.

Svi prijedlozi djelovanja s osobama koje su u riziku od radikalizacije predstavljeni u ovom priručniku oslanjaju se na dosadašnja iskustva praktičara iz zemalja poput Njemačke, Holandije i Velike Britanije, ali i na razmjene iskustava naših praktičara. Predložene intervencije dio su ovoga priručnika kako bi vas osnažile da djelujete kada prepoznate pojedine rizike. Navedeni prijedlozi intervencija usmjereni su na rad s pojedincem (u niskom ili visokom riziku, s punoljetnom ili maloljetnom osobom) i njegovom porodicom s obzirom na to da je priručnik namijenjen pedagogima, psiholozima i socijalnim radnicima, kao i pomagačima u službama zaštite mentalnog zdravlja koji su u izravnom kontaktu s ovim osobama. U tom smislu one su usmjerene na faktore rizika na mezo- i mikrorazini (koje smo spominjali u prethodnom poglavlju).

U svojim intervencijama, kao profesionalci, polazimo od: 1) identifikacije pojedinca ili porodice koji su u riziku od radikalizacije ili su radikalizirani; 2) procjene prirode i obima rizika; i 3) izrade plana podrške tim osobama odnosno članovima porodice i plana praćenja provedbe intervencije. Kako autorica Gielen (2015)⁸³ navodi značajno je pažljivo odrediti šta funkcionira za koga, u kojem kontekstu i kako. To znači da svaki od rizičnih faktora pobrojanih u prethodnom poglavlju moramo dobro poznavati i uzeti u obzir tokom procjene.

83 Gielen, A. J. (2015). Supporting families of foreign fighters. A realistic approach for measuring the effectiveness. *Journal of deradicalization*, 2, 21-48.

Autori dokumenta *Rad s porodicama i zaštita djece od radikalizacije*⁸⁴ navode da ključni ciljevi podrške i rada kako s pojedincem koji je u riziku od radikalizacije ili koji je radikaliziran tako i s njegovom porodicom trebaju biti *uključivanje, izgradnja povjerenja i održavanje kontakta*. Ako postignemo taj integrirajući cilj, ostvarili smo pretpostavke za postavljanje novih ciljeva u radu i provedbu složenijih intervencija. Zbog toga se, prije nego što predstavimo neke od intervencija u radu s osobama ili porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su već radikalizirane, posebno osvrćemo na karakteristike praktičara koje su poželjne u radu s ovom osjetljivom populacijom.

84 RAN CoE (Oktobar, 2018) *Rad s porodicom i zaštita dece od radikalizacije. Uputstvo korak po korak za praktičare i kreatore politike*. Report. Dostupno na: <http://wb-iisg.com/docs/rad-s-porodicom-i-zastita-dece-od-radikalizacije-uputstvo-korak-po-korak-za-practicare-i-kreatore-politike/>

**IV
RAD S
RADIKALIZIRANIM
OSOBAAMA I
ONIM U
RIZIKU OD
RADIKALIZACIJE,
KAO I S
NJIHOVIM
PORODICAMA**

4.1.

POŽELJNE KARAKTERISTIKE I VJEŠTINE PRAKTIČARA U RADU S OSOBAMA I PORODICAMA U RIZIKU OD RADIKALIZACIJE

Pobrojane karakteristike i vještine dijelom su naše svakodnevice u radu prilikom savjetovanja ili terapijskog rada s klijentima.⁸⁵ Ovdje ih posebno naglašavamo jer njihovo neadekvatno njegovanje rezultira ličnim ograničenjima (predrasude, osuđivanja, neshvaćanja) u radu s radikaliziranim osobama ili njihovim porodicama, kao i potencijalnom nesuradljivošću radikaliziranih osoba.

- Pokažite razumijevanje i empatiju putem poštivanja ličnosti radikalizirane osobe ili porodice, bez predrasuda, kritike i okrivljavanja bez obzira na to kakvo je ponašanje pojedinca ili porodice.
- Pokažite podršku i interes za potrebe klijenta i želju da mu se pomogne – praktičari u radu s pojedincima koji su u riziku od radikalizacije ili su već radikalizirani, kao i s njihovim porodicama, trebaju njegovati *proaktivni pristup* utemeljen na povjerenju i razumijevanju klijenata i njihovih potreba.
- Budite autentični – potrudite se uskladiti verbalni i neverbalni aspekt svoje komunikacije, budite otvoreni, iskreni, pošteni i transparentni u radu.
- Iskažite jasne granice u savjetovateljskom/terapijskom odnosu – shodno etičkim standardima svake od pomagačkih struka, u radu s populacijom radikaliziranih osoba praktičar treba štiti identitet i tajnost iznesenih informacija o pojedincu i porodici, no već na samom početku rada značajno je transparentno postupiti te postaviti jasna pravila i granice i naglasiti da *sve što je u suprotnosti sa zakonom morat će biti prijavljeno nadležnim institucijama*.
- Vjerujte u potencijal klijentove promjene, tačnije da vaše intervencije i rad imaju efekta.

⁸⁵ Dzipa F., Ahern K. (2009). What Makes a Quality Therapeutic Relationship in Psychiatric/Mental Health Nursing: A Review of the Research. *The Internet Journal of Advanced Nursing Practice*, 10/1.

4.2.

RAD SA POJEDINCEM

Kako smo već u prethodnom tekstu naglasili, u procesu procjene prirode i obima rizika te prikupljanja hetero- namnističkih podataka najznačajnijim se nameće uspostaviti odnos povjerenja. Tek u naknadnim fazama značajno je saznati koji su motivi u pozadini potencijalnih interesiranja i/ili priključivanja ekstremističkim grupama. Intervencije na razini pojedinca, u ovom priručniku, podijelili smo na:

1. Intervencije koje predlažemo da se implementiraju s osobama koje su u minimalnom riziku od radikalizacije kao preventivne aktivnosti, to jest intervencije koje se provode s osobama (posebno mladima) u sprečavanju radikalizacije i nasilnog ekstremizma, te
2. intervencije s osobama koje su u pojačanom riziku od radikalizacije ili su već radikalizirane.

4.2.1. RAD S OSOBAMA KOJE SU U MINIMALNOM ILI MALOM RIZIKU OD RADIKALIZACIJE

U širem pristupanju prevenciji radikalizacije i ekstremizma stručnjaci koji prepoznaju minimalne rizike (poput nastavnika i pedagoga u školi, ili u nekom drugom grupnom smještaju djece ili omladine) provode uglavnom edukativne aktivnosti kako bi se spriječilo da se (mladi) ljudi povezuju s ekstremističkim krugovima. Kako radimo na stavovima mladih osoba te njihovom ponašanju i emocijama, svaka preventivna intervencija trebala bi sadržavati aktivnosti koje će zahvaćati emocionalnu, kognitivnu i ponašajnu razinu ličnosti.⁸⁶

⁸⁶ McWrither i sur. (1993). U: Bašić, J. (2009: 291). *Teorije prevencije*. Zagreb: Školska knjiga.

Tabela 6. Preventivne intervencije

PREVENTIVNE INTERVENCIJE

EMOCIONALNA RAZINA LIČNOSTI

- Prepoznavanje vlastitih emocija (frustracija, ljutnje, anksioznosti)
- Suočavanje i upravljanje njima i održavanje interpersonalnih odnosa

PONAŠAJNA RAZINA LIČNOSTI

- Rad na životnim vještinama
- Unapređenje interpersonalne komunikacije
  - trening komunikacijskih vještina
  - učenje o granicama u odnosima s drugima
  - asertivne vještine
  - trening odbijanja i odupiranja rizicima (pogotovu vršnjačkom pritisku)
  - rad s vršnjacima u školi na grupnim aktivnostima i pripadanju, izvršavanje zajedničkih zadataka, poticanje međusobne potpore i razumijevanja
  - trening socijalnih vještina i uključivanja u socijalne interakcije (sport, folklorne grupe ili neke druge grupe gdje se okupljaju mladi)

KOGNITIVNA RAZINA LIČNOSTI

- Kognitivne promjene
  - edukacija i prepoznavanje kognitivnih distorzija (npr. edukacija o dihotomnom promišljanju stvarnosti ili „tunelskom gledanju“ i nuđenje alternative viđenja realiteta)
  - razvijanje kritičkog promišljanja, argumentirano zauzimanje stavova, vođenje diskusija i dijaloga
  - rješavanje problema
  - donošenje odluka
  - slika o sebi i formiranju vlastitog identiteta, poznavanje vlastitih snaga i slabosti i rad na njima
  - poticanje pojedinaca da razvijaju i izražavaju različite aspekte svog identiteta
  - trening samokontrole i samoupravljanja
  - upravljanje konfliktima

Rad na svakoj od ovih komponenti doprinosi sprečavanju radikalizacije izgradnjom ključnih snaga za prepoznavanje potencijalnih rizika od radikalizacije i osnaživanjem pojedinca u svim aspektima njegovog funkcioniranja i djelovanja. Aktivnosti se mogu provoditi individualno ili grupno, ali je važno da se prati učinak provedenih preventivnih intervencija na individualnoj razini. Osim navedenoga, u priručniku *Uloga rada s mladima u*

*sprečavanju radikalizacije i nasilnog ekstremizma*⁸⁷ predlaže se rad na vještinama koje osnažuju pojedinca u njegovanju demokratskih vrijednosti kao što su: šta znači biti građanin demokratskog društva; koja su prava različitih građana; zašto je važno poštovati dignitet svakog čovjeka; svijest o raznolikosti i različitim načinima života (etnička pripadnost, vjerska uvjerenja, porijeklo itd.); šta su i zašto su u našim svakodnevnim narativima prisutni stereotipi, mitovi, predrasude i irealne percepcije, i kako ih mijenjati; antirasističke i interkulturalne obuke itd. Iznimno se značajnim navodi pružiti informacije o *procesima i dinamičnim nasilnim radikalizacije i propagande* – koji motivi mogu biti rizici za radikalizaciju; na koji način radikalizirane grupe prepoznaju te motive kod (mladih) osoba i šta im obećavaju za njihovo zadovoljenje. U upoznavanju s načinima „regrutacije“ razgovor o korištenju elektroničkih uređaja i različitih društvenih mreža također je nezaobilazna tema (*medijska pismenost*). Značajnim se navodi i rad na poticanju grupnih aktivnosti i *izgradnji timskih/ društvenih vještina* poput sporta, volontiranja ili služenja u lokalnoj zajednici ili nekih drugih grupnih aktivnosti preko kojih će osoba moći upoznavati drugačije od sebe, ali i ostvariti potrebu za pripadanjem. Ovim se ostvaruje mogućnost za stvaranje kvalitetnih veza koje doprinose osjećaju pripadnosti za koji je značajan broj autora istakao da je osnova i zaštitni faktor za sprečavanje radikalizacije.⁸⁸

4.2.2. RAD S OSOBAMA KOJE SU U VISOKOM RIZIKU OD RADIKALIZACIJE ILI KOJE SU VEĆ RADIKALIZIRANE

U grupu osoba koje su u visokom riziku od radikalizacije ili koje su već radikalizirane spadaju pojedinci koji imaju snažne stavove i legitimiraju upotrebu nasilja, pojedinci čiji su stavovi i djelovanje usklađeni s ekstremističkim grupama, ali koji još nisu poduzimali nasilne ekstremističke aktivnosti, te pojedinci koji su sami proveli nasilne ekstremističke ili čak terorističke napade.

Većina savremenih praktičara sugerira da se, ovisno o procjeni rizika i stepena radikalizacije, intervencije mogu usmjeriti ili na proces deradikalizacije ili na proces povlačenja, naravno ne isključujući jedna drugu. Na praktičaru je da procijeni šta bi moglo najbolje funkcionirati u kojoj od faza rada s obzirom na to da su ove intervencije osmišljene kako bi se radikalizirani pojedinac lakše (re)integrirao u zajednicu ili barem suzdržao od nasilja.⁸⁹ Kombinacijom navedenih pristupa otvara se mogućnost za kreativni pristup u

87 RAN CoE, (Decembar, 2017). Ex post evaluacija, Uloga rada s mladima u sprečavanju radikalizacije i nasilnog ekstremizma.

Dostupno na: <http://wb-iisg.com/docs/uloga-rada-s-mladima-u-sprečavanju-radikalizacije-i-nasilnog-ekstremizma/>

88 Više o tehničkoj i praktičnoj podršci u radu s mladima možete naći u publikaciji *Young people and Extremism Resource packs*.

Dostupno na: www.salto-youth.net/rc/inclusion/inclusionpublications/youngpeopleandextremism/

89 RAN (2018). Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism, Approaches and Practices. Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices/docs/ran_collection_approaches_and_practices_en.pdf

radu, fleksibilnost i sveobuhvatnost, što uvećava šanse za uspjeh. Krajnji cilj u radu treba biti resocijalizacija i/ili reintegracija i/ili rehabilitacija pojedinca.⁹⁰

Kako u preventivnim intervencijama (koje se mogu koristiti i u radu s ovom grupom) tako i u ovima koje imaju više tretmanski karakter intervencije bi trebale sadržavati aktivnosti koje će zahvaćati emocionalnu, kognitivnu i ponašajnu razinu ličnosti. Tačnije, nakon uvida u pokazatelje radikalizacije (sugestivni i/ili upozoravajući i/ili visokorizični) te biografske podatke i socijalne prilike osobe značajno je ustanoviti na koji su način ponašanja pojedinca povezana s vjerovanjima, stavovima i pravilima koja vrijede za radikaliziranu osobu, te koliko su emocionalno zasićeni ti stavovi i ponašanja. Na temelju prikupljenih informacija pristupa se osmišljavanju plana interventnog djelovanja. U radu se može kombinirati individualni i grupni rad, ovisno o procjeni stručnjaka. Preporučuje se krenuti s temama koje se odnose na mentalno zdravlje osobe i poteškoće u svakodnevnom funkcioniranju (rad na npr. anksioznosti, depresivnosti, ovisnosti, niskom samopoštovanju, ili već koja se od teškoća pokaže prisutnom prilikom uzimanja anamnestičkih podataka) kroz psihoterapijski tretman, te potom na usvajanje bihevioralnih i kognitivnih vještina koje su značajne za deradikalizaciju i napuštanje grupa koje su privukle pojedinca.⁹¹

Intervencije u procesu deradikalizacije uključuju aktivnosti kojima se potiču kognitivne promjene i preispitivanje sistema vrijednosti. S pojedincima se radi na razumijevanju njihovog poimanja realiteta, na otkrivanju, edukaciji i modificiranju (automatskih) misli, kognitivnih distorzija, posredujućih i bazičnih vjerovanja o sebi i drugima, te općenito na identifikaciji i razumijevanju svjetonazora pojedinca u svrhu promjene i nuđenja alternativnog poimanja stvarnosti. Istovremeno u radu se primjenjuju kognitivne intervencije, odnosno klijent se podučava kritičkom mišljenju, komunikacijskim vještinama, procesu rješavanja problema i donošenja odluka. Pozornost se posvećuje otkrivanju i osvješćivanju razloga pripadnosti radikalnoj grupi, kao i kakav utjecaj vođa ili pojedinci iz grupe imaju na životna opredjeljenja pojedinca koji ih slijedi. Značajno je otkriti kojim se sve taktikama radikalizirana grupa služi kako bi zadržala pojedinca u svom okruženju, te na njima sa svojim klijentom detaljnije raditi.

Također se preporučuje osnaživati empatiju, samopoštovanje, samorefleksiju i poticanje odgovornosti (moralne),⁹² učenje reguliranja emocija, kontrole impulsa, kao i savjetovanje koje za cilj ima vjersko ili ideološko alternativno tumačenje.

Intervencije kroz proces povlačenja usmjerene su u pravcu promjene ponašanja (rad na bihevioralnim faktorima rizika) gdje je krajnji cilj usvajanje vještina pomoću kojih će

90 RAN (2017). Odgovori povratnicima: Inostrani teroristički borci i njihove porodice. Preuzeto sa: <http://wb-iisg.com/docs/odgovori-povratnicima-inostrani-teroristicki-borci-i-njihove-porodice/>

91 RAN (2018), *nav. dj.*, str. 99.

92 Isto, str. 95.

pojedinac moći napustiti radikaliziranu grupu ili suzdržati se od nasilnog ponašanja. Kroz proces povlačenja nastoji se pružiti prilika za uključivanje u zajednicu i odustajanje od radikalnih uvjerenja i terorizma.⁹³

Ključno je razumjeti načine i razloge zbog kojih se pojedinac priključio ekstremnoj ili radikaliziranoj grupi, koji motivi su bili u pozadini, kao i šta mu je grupa značila. Kod klijenata se potiče postepeno izlaganje i susretanje s drugim ljudima, bivanje u situacijama i u odnosima s ljudima koji su drugačiji od onih s kojima je stalno u komunikaciji (radikalizirana grupa), poticanje kontakta s porodicom (ako je kontakt bio prekinut) i uključivanje u aktivnosti zajednice te humano postupanje kroz sport ili kulturne aktivnosti kada su rizici za zajednicu u potpunosti minimalizirani.⁹⁴ Time se želi potaknuti mijenjanje prioritetnih odnosa za funkcioniranje osobe i stvaranje novih, zdravih važnih odnosa. Intervencije trebaju obuhvaćati i radne navike osobe te se u sklopu bihevioralnog tretmana treba poticati radna rehabilitacija ili poticanje zapošljavanja – preporučuje se povećavati kapacitete za posao i programe zapošljavanja, osposobljavanje za posao u uvjetima radne sredine i/ili profesionalnu rehabilitaciju. Bitno je naglasiti da se s ovim osobama ne pregovara, odnosno da se one ne nagovaraju da odustanu od svojih ideja. Cilj je potaknuti pojedince da sami dođu do adekvatnih spoznaja kroz procese intervencije da spontano promijene svoje ponašanje, odnosno odustanu od radikalnih ideja.

U nastavku prikazujemo primjer jednog holističkog pristupa u radu s osobama koje su u riziku od radikalizacije ili su već radikalizirane kao poticaj za kreiranje intervencija u individualnom radu.

4.2.3. OD LIČNE PROMJENE KA POZITIVNIM SOCIJALNIM UTJECAJIMA: IAHV MODEL⁹⁵

Pojedinci koji imaju dobar odnos sa samim sobom, koji su ozdravljeni i osnaženi, imaju veću vjerovatnoću pozitivno doprinositi različitim aspektima društva i igrati pomirujuću ulogu u svojim zajednicama i institucijama. Međutim, kada je unutarnji svijet osobe poremećen, položaj te osobe u društvu vjerovatno će biti neutralan ili negativan u smislu izolacije, frustracije, ljutnje, razočaranja, radikalizacije, nepoštivanja, nasilja, depresije ili otpora. Pružanje podrške i osnaživanje pomažu pojedincima razviti dobro prihvaćanje samih sebe i zajednice u cjelini, stvarajući inkluzivnije odnose i veću otpornost prema radikalizaciji i nasilju. Struka navodi

93 Isto.

94 Isto.

95 RAN (2018), *nav. dj.*, str. 540.

nekoliko efikasnih programa koji rezultiraju pozitivnim psihosocijalnim promjenama. Jedan od tih programa je i IAHV model koji ćemo ovdje predočiti. Snaga IAHV programa leži u integrativnom pristupu prema osnaživanju i u rješavanju različitih individualnih i relacijskih aspekata, kao što su: identitet, osnaživanje i odgovornost, fizičko zdravlje i blagostanje, ozdravljenje i emocionalno blagostanje, mentalni trening te nuđenje alternativa.

Tabela 7. IAHV model

IAHV MODEL

IDENTITET	<ul style="list-style-type: none"> - Proširen, raznolik self-identitet - Smanjena percepcija diskriminacije i viktimizacije - Osnaživanje samopoštovanja - Osnaživanje osjećaja pripadnosti i smanjenje izolacije
OSNAŽIVANJE I ODGOVORNOST	<ul style="list-style-type: none"> - Adresiranje nepravde, uključenost u djelovanje - Preuzimanje odgovornosti umjesto srama - Usklađivanje s pozitivnim modelom i ulogom - Osnaživanje akcije umjesto reakcije
FIZIČKO ZDRAVLJE I BLAGOSTANJE	<ul style="list-style-type: none"> - Upravljanje stresom i osnaživanje otpornosti na stres
OZDRAVLJENJE I EMOCIONALNO BLAGOSTANJE	<ul style="list-style-type: none"> - Otpuštanje negativnih emocija - Rad na traumi - Osnaživanje emocionalne otpornosti i <i>coping</i> strategije (suočavanja) - Osnaživanje pozitivnih emocija
MENTALNI TRENING	<ul style="list-style-type: none"> - Upravljanje dihotomnim mišljenjem, crno-bijelo - Osnaživanje kapaciteta kritičkog mišljenja - Umanjivanje brige i mentalne napetosti - Osnaživanje šire percepcije i stvarnosti
NUĐENJE ALTERNATIVE	<ul style="list-style-type: none"> - Rad na svjesnosti i vještinama za alternativne nenasilne strategije - Razvijanje alternativne zajednice

4.3.

RAD S PORODICOM RADIKALIZIRANIH OSOBA I OSOBA U RIZIKU OD RADIKALIZACIJE

Dobri odnosi unutar porodice jedan su od ključnih zaštitnih faktora, te su u osnovi otpornosti pojedinca na različita negativna iskušenja.⁹⁶ Djelovanje porodičnog okruženja, te način odgoja i discipliniranje, kao i količina iskazane ljubavi, brige i pažnje reflektira se čak i na otpornost priključivanju ekstremističkim grupama.⁹⁷ Stoga je neizostavan rad s porodicom osobe koja je u riziku od radikalizacije ili koja je radikalizirana. Ovakav pristup može nam biti od pomoći u upozoravanju, sprečavanju, zaštiti i rehabilitaciji pojedinaca izloženih riziku od radikalizacije, ali i same porodice. Dosadašnja iskustva pokazala su da članovi porodice mogu imati odlučujuću ulogu čak i tokom problematičnog perioda resocijalizacije i reintegracije u društvo povratnika s ratišta. Značajan broj onih koji su otišli na strana ratišta prekida sve veze sa socijalnom mrežom prije odlaska na terorističku teritoriju. Kontakti s porodicom ili samo nekim od članova su povremeni za sve vrijeme izbivanja. Po povratku, jedina socijalna mreža s kojom održavaju veze zna biti njihova primarna porodica.⁹⁸ U tom periodu oni su nam od iznimne važnosti u procesu integracije osoba povratnika sa stranih ratišta i inkluzije u društvenu zajednicu. No, iako kao praktičari moramo biti svjesni uloge porodice u radu s radikaliziranim osobama, jednako tako je važno napomenuti da je inicijalna procjena odnosa porodice i radikalizirane osobe uveliko značajna. Naime, nisu svi članovi porodice i prijatelji dobri družbenici tokom resocijalizacije s obzirom na to da neki možda podržavaju i/ili i oni sami pripadaju nekom terorističkom ili nasilnom ekstremističkom pokretu.⁹⁹

⁹⁶ Bašić, J. (2008). *Teorije prevencije: Prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.

⁹⁷ RAN CoE (Oktobar 2018), *nav. dj.*

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Isto.

4.3.1. ZNAČAJ OSTVARIVANJA KONTAKTA S PORODICOM

Prilikom ostvarivanja kontakta s porodicom, osim uobičajenog rada u sklopu naših institucija, preporučljivo je ostvariti i kućnu posjetu, ako je to našim djelokrugom rada predviđeno. Rad u porodičnom okruženju stvara pretpostavku za ugodniju saradnju. Iskustva nekih zemalja (Norveška, Belgija, Danska) pokazuju da posjetu obavljaju policajac (u civilnom odijelu) i socijalni radnik, odnosno praktičar zadužen za porodicu na lokalnoj razini. Preporučuje se također da porodica ostane u kontaktu s onim praktičarom s kojim su prve intervencije i započete.¹⁰⁰

4.3.2. PROCJENA RIZIKA I POTREBA

U radu se predlažu sistemski pristupi cijeloj porodici, pri čemu se analiziraju.¹⁰¹

- Praktični problemi s kojima se porodica suočava (nezaposlenost, stambeni problemi, obrazovne teškoće itd.), problemi za koje im je potrebna pomoć i za koje žele pomoć i podršku;
- Način trenutnog funkcioniranja porodice – struktura, hijerarhijska organiziranost i dinamika međuljudskih odnosa, podjela porodičnih uloga, te analiza porodičnih pravila i vrijednosti;
- Lični historijat pojedinca i njegove porodice – izazovi s kojim su se suočavali; jesu li neki odnosi bili značajno drugačiji kroz porodičnu historiju i slično;
- Razgovor o događajima koji su djelovali ili mogu djelovati kao okidač u životnoj priči u radikalizaciji pojedinca ili porodice – naprimjer postojanje traumatizacije, narušenih porodičnih odnosa i slično;
- Priroda odnosa i interakcija koju porodica ostvaruje sa svojim okruženjem – veze pojedinca, porodice i ostalih društvenih kontakata, naprimjer u sportskim klubovima, školi, vjerskim krugovima i drugim mjestima (pregled mreže);
- Informacija o tome jesu li do sada tražili pomoć ili jeli im do sada ponuđena podrška i pomoć;
- Navike provođenja slobodnog vremena i korištenja elektroničkih uređaja;
- Njihove pretpostavke zašto je član porodice ili više njih radikaliziran ili ima ekstremističke stavove, kao i kako se osjeća ili nosi s tim.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto, str. 11.

4.3.3. PRIJEDLOZI ZA INTERVENCIJE

U prikazu intervencija koje provodimo s porodicom uglavnom se oslanjamo na iskustva praktičara u Njemačkoj i Švedskoj i intervencije u sklopu EXIT programa.¹⁰² Ovi programi uključuju:

- Pomoć u snalaženju s praktičnim problemima – praktična pitanja poput nezaposlenosti i stambenih problema mogu biti velika prepreka u pružanju pomoći porodici na putu ka osnaživanju njene stabilnosti i otpornosti, kao i pomoći u sposobnostima da se bavi radikaliziranim članom. Na osnovu procjene potreba te vještina i prednosti koje imaju značajno bi bilo pružiti pomoć i uputiti na lakše snalaženje u mogućnostima koje sistem nudi. Time se značajno osnažuje temeljni egzistencijalni stup porodice.
- Edukaciju o:
  - radikalizmu/ekstremizmu, o korijenima tih narativa u našoj sredini, o procesima radikalizacije, o posljedicama koje proizlaze iz njega, o mogućnostima zloupotrebe elektroničkih uređaja i interneta u svrhu radikalizacije,
  - predrasudama, o ljudskim pravima uopće ovakva znanja omogućuju porodici uspostavljanje kontrole jer se fokus stavlja na pojačavanje i optimiziranje kompetencija razumijevanja i znanja kao pretpostavke pozitivnog funkcioniranja.

U ovoj fazi, ako je porodica spremna, korisno je uključiti nekoga ko može da razgovara o ideološkoj dimenziji, da provede motivacijski intervju putem kojega pojedinac, ali i cjelokupna porodica može uvidjeti potrebu za promjenom. Razumjeti odakle radikaliziranost i ekstremizam dolaze. Koji su izvori i zbog čega su ti narativi pouzdani ili nisu. Koje su alternativne perspektive. Savjetovanje o zakonskim posljedicama ako porodica stupa u kontakt i šalje novce ili na neki drugi način podupire člana koji je na stranom ratištu.

- Intervencije na afektivnoj, emocionalnoj i psihološkoj razini:
  - rad na empatiji i prihvatanju – njegovanje dobrih odnosa i pridobivanja međusobne pažnje i brige, poticanje dobrih roditeljskih vještina, naglašavanje koliko je važan izostanak zanemarivanja potreba pojedinca u porodici, poticanje da se njeguje dobar odnos bar s jednim roditeljem

¹⁰² Isto.

ili roditeljskom figurom, pojašnjavanje važnosti i poticanje autoritativnog stila roditeljstva – njegovanje topline i razumijevanja, uz jasno postavljanje granica u odnosima, isticanje važnosti figure roditelja kao pozitivnog modela, značaj iskazivanja (visokih) roditeljskih očekivanja, - usmjerenost na individualne i porodične interpersonalne probleme, upravljanje konfliktima – vrlo je važno kreirati okruženje u kojem će ljudi

Intervencije u polju roditeljskih vještina i oživljavanja razumijevanja i njegovanja toplih odnosa čine se iznimno značajnima s obzirom na to da iskustva govore kako je ključna karakteristika ekstremističkih i terorističkih grupa njihova usmjerenost na ranjive ljude, ljude kod kojih elementarne potrebe nisu zadovoljene, i na izolaciju od uobičajenog društvenog (porodičnog) okruženja kako bi lakše potpali pod utjecaj i bili vrbovani. U brojnim slučajevima obnavljanje pozitivnih odnosa s porodicom i društvenom mrežom važan je korak u rehabilitaciji.

- Rad na aktivnom pristupu životnim problemima, konstruktivnom opažanju boli, frustracije i ostalih opasnih iskustava, upravljanje stresom i situacijama koje se čine nerješivim, rad na brigama, te vještine rješavanja problema,
- Pomoć u organizaciji slobodnog vremena, veće uključivanje porodice u zajednicu – vjersku zajednicu, sportska udruženja, školske aktivnosti i druge društvene aktivnosti, ako prilike dopuštaju, osnivanje grupe podrške roditelja koji imaju isti problem jer na taj način roditelji razumijevaju da nisu sami u svom problemu, te da postoje i drugi koji im mogu biti izvor razumijevanja i podrške.

4.3.4. PORODICE KOJE SU POV RATNICI SA STRANIH RATIŠTA

U intervenciji s porodicama koje su povratnici sa stranih ratišta treba pristupiti s vrlo razrađenim planom interventnih aktivnosti, koje uključuju resocijalizaciju, reintegraciju i rehabilitaciju. Kvalitetno osmišljenim programima i uključivanjem pojedinaca i cijele porodice u funkcioniranje zajednice umanjuje se potencijalna šteta za okolinu u koju su se vratili, ali se i samoj porodici daje prilika za novi početak. Intervencije bi trebale biti posebno prilagođene i individualizirane u skladu s procjenom rizika i potreba svakog

povratnika.¹⁰³ Neophodno je da praktičari budu svjesni dodatnih rizika kojima su izloženi povratnici i njihove porodice, a to je da:¹⁰⁴

- jedan od povratnika može imati poteškoća u psihičkom funkcioniranju, može biti traumatiziran, sa željom da naškodi svojoj porodici,
- porodica može doživjeti prijetnje od terorističke organizacija kao vid osвете zbog povratka,
- „Islamska država“ smatra kako su djeca (bivših) boraca njihovo vlasništvo, te uslijed toga prijeti porodici u nastojanjima da djecu vrati,
- lokalna zajednica se možda želi osvetiti porodici zbog njene uključenosti u radikalizirane grupe i odlazak na strana ratišta.

4.3.5. U SLUČAJU NASILJA U PORODICI

Skoro trećina (30 posto) svih žena koje su bile u vezi širom svijeta doživjela je fizičko i/ili seksualno nasilje od strane intimnog partnera. Osim toga, na globalnoj razini, čak 38 posto od ukupnog broja ubijenih žena ubio je partner ili supružnik.¹⁰⁵ U Bosni i Hercegovini je studijom iz 2012. godine utvrđeno da je skoro polovina svih žena obuhvaćenih studijom doživjela najmanje jedan oblik nasilja od navršene petnaeste godine, a nešto manje od 12 posto ih je navelo da je doživjelo nasilje tokom godine koja je prethodila anketi.¹⁰⁶ Najčešći oblik nasilja koji su navele žene u BiH je psihičko, sa učestalošću od 42 posto tokom životnog vijeka, nakon čega slijedi fizičko nasilje sa učestalošću od 24 posto tokom životnog vijeka. Šest posto žena navelo je da su doživjele seksualno nasilje.

Počinioci nasilja nad ženama u najvećem broju su njihovi bivši ili aktuelni partneri. Nalazi istraživanja pokazuju da partnersko nasilje igra ulogu u 72 posto slučajeva; generalno, žene su suočene sa mnogo većim rizikom od nasilja u intimnim i porodičnim vezama nego u široj zajednici. Veća je vjerovatnoća da će mlađe žene doživjeti nasilje nego starije, a pritom ni žene lošeg zdravlja ili s invaliditetom nisu pošteđene nasilja – ustvari, stope rasprostranjenosti u odnosu na njih iste su kao i u odnosu na žene bez invaliditeta.¹⁰⁷

Zbog velike rasprostranjenost, ali i zbog teških posljedica za pojedince, porodice i društvo nasilje u porodici se prepoznaje kao ozbiljan društveni problem i više se ne shvaća kao privatna stvar porodice koja bi se trebala rješavati izvan krivičnog sistema.¹⁰⁸ U tom cilju u BiH izmijenjeni su važeći i usvojeni novi entitetski zakoni o zaštiti od nasilja u porodici (Federacija BiH, Republika Srpska, Brčko distrikt) i državni Zakon o ravnopravnosti spolova.¹⁰⁹

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto, str. 40.

¹⁰⁵ World Health Organization, Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence (Geneva: 2013).

¹⁰⁶ M. Babović, et al (2013) *Prevalence and Characteristics of Violence Against Women in BiH*, Gender Equality Agency of BiH.

¹⁰⁷ Isto.

¹⁰⁸ Elizabeth M. Schneider, (2008). Domestic Violence Law Reform in the Twenty-First Century: Looking Back and Looking Forward, *Family Law Quarterly* 42, no. 3. Citirano u Hallovic, M. 2015. Preživjele govore: osvrta na odgovore krivičnog sistema na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini. Atlantska inicijativa

Ipak u radu sa stručnjacima često nailazimo na različita shvatanja nasilja u porodici koja utječu i na samu praksu i odnos prema počiniteljima i žrtvama, te dovode do svjesne ili nesvjesne tendencije pravdanja nasilja time što je neko nezaposlen, lošeg imovinskog stanja, ili pod utjecajem alkohola.¹¹⁰ Stoga u ovom priručniku želimo naglasiti da jedna od neprihvaćenih teorija nasilje u porodici posmatra primarno kao rezultat patrijarhata i seksizma, koji su duboko uvriježeni u savremenim društvima. Iz ove perspektive, patrijarhalne strukture kojima se osiguravaju rodno zasnovane nejednakosti moći u društvu predstavljaju ključ za razumijevanje problema nasilja u porodici. Ova teorija tvrdi da nasilje u porodici nije problem na individualnoj razini, nego je odraz društvene dominacije muškaraca kroz historiju sve do današnjih dana, koja je žene potčinila i osigurala im status građanki drugog reda. Taj se status pokušava održati nasiljem nad njima, različitim taktikama preuzimanja kontrole s ciljem potčinjavanja žena.¹¹¹ Feministice tvrde da muškarci koji tuku svoje žene žive u skladu s prihvaćenim zapadnim kulturološkim pravilima agresivnosti, muške dominacije i ženske potčinjenosti, te da koriste fizičku snagu kako bi uspostavili dominaciju na koju vjeruju da imaju pravo.¹¹² Prihvaćeno je i istraživački dokazano da nasilje u porodici predstavlja dio međugeneracijskog prijenosa modela ponašanja, te ga je i zbog toga izuzetno važno zaustaviti, sankcionirati i prevenirati.

Procesi tranzicije i promjena u političkim i ekonomskim sistemima doveli su i do određenog stepena re-tradicionalizacije bosanskohercegovačkog društva, a time i vraćanja na tradicionalne rodne uloge.¹¹³ Ako ovim društvenim i ekonomskim promjenama pridružimo i utjecaj radikalnih, desničarskih i ekstremističkih narativa, uviđamo ozbiljnu tendenciju koja nas vodi ka neravnopravnosti spolova, kao najozbiljnijem faktoru nesigurnosti žena i djevojčica. Radikalizirane porodice često ne prepoznaju do koje mjere se ograničavanjem slobode prava na izbor, ranim brakovima, ograničavanjem pristupa obrazovanju te nasiljem nad ženama krše prava žena koja su zagantirana pozitivnim pravnim propisima u Bosni i Hercegovini. Često se nedozvoljena ponašanja ili prakse prema ženama brane interpretacijom vjerskih i ideoloških uvjerenja ili time da su te žene pod zaštitom svojih porodica. Ne trebamo zaboraviti da je nasilje nad ženama usko povezano sa ekstremizmom i ne smijemo takvo nasilje odbaciti ili prihvatiti kao kulturalni fenomen. Ekstremisti su strateški i ciljano usmjereni na žene, a napore ka ravnopravnosti spolova pripisuju nametnutim zapadnjačkim ciljevima i kolonijalnim silama.¹¹⁴ Prema tome, dužnost svih stručnjaka unutar sistema socijalne, medicinske i psihološke pomoći jeste adekvatno reagirati na ovakva kršenja

109 Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, 36/03; Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske 49/03 i 63/13; Krivični zakon Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Distrikta Brčko Bosne i Hercegovine, 10/03; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 102/12 i 82/15; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 20/13; Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini: Prečišćeni tekst, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 32/10.

110 Čehajić Čampara M., Veljan N. (2018), *Analiza sudskih presuda nasilja u porodici*, Sarajevo, Atlantska inicijativa.

111 Emerson R., Dobash and Dobash R., (1979), *Violence against Wives: A Case against the Patriarchy*, New York: Free Press. Citirano u Hallovic, M. *Preživjele govore: osvrt na odgovore krivičnog sistema na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini*. (Sarajevo: Atlantska inicijativa. 2015) 112 Isto.

113 Spahić-Šiljak Z., (2014), *Women, Religion and Peace Leadership in Bosnia and Herzegovina*, Ecumenical Women's Initiative, str. 8.

114 Sussan Tahmasebi, (2014), *Violence against women and extremism and intrinsically linked: overlooking this puts rights at risk*, Open Democracy, 50.50 (blog), <https://www.opendemocracy.net/5050/sussan-tahmasebi/violence-against-women-extremism> (accessed 22 December 2018).

prava, a naročito na nasilje u porodici. U tom smislu treba imati u vidu da će žene iz zatvorenih krugova teže tražiti pomoć i vjerovatno će im trebati veća podrška da izađu iz nasilnog okruženja, ali to svakako ne smije biti prepreka u osiguravanju njihove sigurnosti i ljudskih prava. Indoktrinirane vjerskim ili ideološkim stajalištima o položaju žena ili porodičnom životu, ove žene nekada trebaju značajniju podršku da bi se osvijestile da je ono što se njima dešava zapravo nasilje. Nasilnici, s druge strane, imaju sposobnost da se predstave u najboljem svjetlu pred službama ili osobama koje nisu iz kruga porodice, te da time odvrate pažnju od znakova nasilja.¹¹⁵ U tom smislu službe koje su u kontaktu s korisnicima imaju dužnost da identificiraju i prepoznaju nasilnička ponašanja u porodici te da postupaju koristeći postojeće mehanizme i intervencije. Žene žrtve nasilja mogu dobiti adekvatnu pomoć u sigurnim kućama¹¹⁶, te se zaštititi od nasilnika. Korisnici i porodice se također mogu podsjetiti na propise u Bosni i Hercegovini kada je riječ o pravima žena, s naglaskom da nijedno vjersko ili ideološko shvaćanje i prakticiranje ne može biti iznad zakona u BiH koji ženama garantiraju slobodu i jednakost. Stručnjaci se u tom smislu mogu pozvati na Zakon o ravnopravnosti spolova, krivične zakone te zakone za zaštitu od nasilja u porodici.¹¹⁷

4.3.6. PRAĆENJE PORODICE NAKON INTERVENCIJE

Iako je nekada vrlo zahtjevno pratiti porodicu nakon provedenog plana intervencija, neophodno je komunicirati i dalje te pratiti kako načinjene promjene utječu na svakodnevni život. Učestalost, količinu i kvalitet kontakata s porodicom praktičar će sam organizirati, no savjetuje se da u početku ti kontakti budu češći (sedmično ili dva puta mjesečno), a onda rjeđi, pa sve u trajanju do godinu dana (a po potrebi i duže).

115 Halilović M., (2015), *Preživjele govore: Osvrt na odgovore krivičnog sistema na nasilje u porodici u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Atlantska inicijativa i DCAF.

116 Na teritoriji BiH postoji devet sigurnih kuća sa 173 raspoloživa mjesta. Na području Federacije BiH ima šest sigurnih kuća sa 131 raspoloživim mjestom za smještaj žrtava nasilja u porodici. One djeluju u okviru nevladinih organizacija Fondacija lokalne demokratije – Sarajevo, Medica – Zenica, Vive Žene – Tuzla, Žene sa Une – Bihać, Žena BiH – Mostar i Caritas – Mostar. U isto vrijeme u Republici Srpskoj djeluju tri sigurne kuće pri nevladinih organizacijama Budućnost – Modriča, Udružene žene – Banja Luka i Lara – Bijeljina. Izvor Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine.

117 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (Službene novine FBiH, br. 20/13); Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 102/2012, 108/2013 i 82/2015); Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14 i 46/16); Krivični zakon Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske 73/10).

4.3.7. AKO PORODICA NE ŽELI SARADIVATI

Iako dosadašnja iskustva praktičara ukazuju na to da je značajan broj porodica spreman saradivati jer žele zaštititi svoje članove, ali i samu porodicu, postoje i oni koji odbijaju saradnju. Prije posezanja za sankcijama značajno je da praktičari pokušaju uspostaviti kontakt s porodicom te posvetiti dodatno vrijeme za proaktivno djelovanje i uspostavljanje saradnje. Značajno je naglasiti da praktičar predstavlja mehanizam koji im može pružiti pomoć i podršku za lakše nošenje s poteškoćama u funkcioniranju. Ako porodica, uprkos zalaganjima, i dalje ne želi saradivati, važno je naglasiti posljedice nesaradnje i potrebu uključivanja drugih institucija u rad s porodicom, kao što su centri za socijalni rad ili policija. U krajnjim slučajevima, ovisno o procjeni rizika, centri za socijalni rad mogu posezati za ukidanjem nekog od socijalnih prava ili ukidanjem prava starateljstva nad djecom.¹¹⁸ Također, ako se za pomoć praktičaru javila samo jedna osoba unutar porodičnog sistema i ne želi da to saznaju ostali članovi, važno je poštovati tu odluku i raditi s osobom koja je zatražila pomoć. Ovisno o dinamici rada i postignutom uspjehu treba donositi odluku o uključivanju drugih članova porodice, pogotovu onih koji su u pojačanom riziku od radikalizacije.

---

¹¹⁸ RAN CoE (Oktobar 2018), nav. dj.

V

ZAKLJUČAK

Sadržaj ovog priručnika nudi stručnjacima i praktikantima niz praktičnih ideja za rad s osobama i porodicama koje su u riziku od radikalizacije ili su se radikalizirale. Iako se u velikoj mjeri oslanja na međunarodna iskustva, priručnik je prilagođen kontekstu Bosne i Hercegovine. Autori se nadaju da će ovaj priručnik unaprijediti praksu u službama za pružanje psihosocijalne pomoći, kao i službama sigurnosti. Priručnik koristi znanja iz psihologije, sociologije i sigurnosti potkrijepljena naučnim istraživanjima kako bi se fenomen radikalizacije, ekstremizma i nasilnog ekstremizma približio stručnjacima koji rade direktno s pojedincima i porodicama. Tokom rada panel je prepoznao koliko je važno da *frontline* praktičari prepoznaju upozoravajuće znakove i da reagiraju adekvatno i blagovremeno. S tim u vezi važno je naglasiti da je posljednjih godina sve izraženija potreba da se osim aspekata uobičajenih sigurnosnih rizika kojima se bave policija i pravosuđe posveti pažnja i drugim dimenzijama sigurnosti pojedinaca i zajednica, s fokusom na zaštitu prava u duhu demokratskih vrijednosti, koje mogu biti narušene u procesima radikalizacije. Priručnik se stoga bavi jednim od najučestalijih rizika po sigurnost žena, a to je nasilje u porodici, čije rješavanje nailazi na posebne izazove u zatvorenim društvenim zajednicama.

Stručnjaci koji rade u oblasti obrazovanja, socijalnog rada i mentalnog zdravlja nisu zaduženi samo za rješavanje trenutnog problema s kojim se porodice i pojedinci suočavaju, već imaju priliku da rješavanjem socijalnih, obrazovnih i zdravstvenih problema i izazova djeluju tako što će dugoročno osnažiti i porodice i pojedince, naročito ako se njihov rad temelji na multidisciplinarnom pristupu i na uspostavljanju saradnje s drugim službama koje mogu iz svog djelokruga podržati porodicu i pojedinca. Ovaj priručnik se upravo temelji na tome i ima cilj da rad s osobama u riziku od radikalizacije transformira od pukog obilježavanja kao sigurnosni rizik do rada na društvenom i mentalnom osnaživanju koje će omogućiti adekvatnu integraciju u društvo.

